Dr. Sıddık Yıldız'ın Araştırmalarına Bağlı Olarak Düzenlenmiştir

4

31 Mart Vakası

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde İttihat Terakki olgusu önemli bir yere sahiptir. 1889 yılı Mayıs ayında İbrahim Temo, kendisi gibi Askeri Tıp Mektebi öğrencileri olan İshak Sükuti, Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet ile birlikte, üyelerine isim yerine numara verilen ve gizlilik prensibine sıkı sıkıya bağlı olan "Terakki ve İttihat" adında bir teşkilat kurdu. "Vatan ve Hürriyet" kavramlarını ilke edinen bu teşkilat kısa zamanda İstanbul'da bulunan yüksek okulların öğrencileri tarafından benimsendi. Bu sırada yurt dışına kaçan genç bir nesil (Jön Türkler) de İngiltere, Fransa, Avusturya, İsviçre, İtalya, Belçika, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Brezilya, Amerika ve Kıbrıs gibi ülkelerde yayınladıkları gazeteler ve dergiler ile Osmanlı Devleti'nin istibdat rejimi ile mücadele ettiler.

1886 yılında İstanbul'da Murat Bey tarafından çıkartılan Mizan Gazetesi, 1895 yılında Avrupa'ya kaçan Bursa Milli Eğitim Müdürü Ahmet Rıza Bey'in kurduğu Meşveret Gazetesi ve 1897 yılında İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi tarafından yayınlanmaya başlayan Osmanlı Gazetesi muhalefetin taleplerini kapsamlı bir ıslahat programı olarak ortaya koyuyordu. Meşveret'i kapattıktan sonra 1902 yılında Şura-yı Ümmet Gazetesi'ni çıkartmaya başlayan Ahmet Rıza'nın "Hanedan devam etsin, ancak tüm Osmanlı halkını vatanseverlik duygusu ile birleştirmeyi gaye edinelim ve merkeziyetçi bir meşrutiyet idaresi kuralım." görüşü İttihatçılar tarafından beğenildi ve desteklendi.

1905 yılından itibaren Avrupa'daki Jön Türklere iştirak eden genç subaylar muhalefetin gücünü önemli ölçüde artırdılar. 1906 yılında III. Ordu subaylarının da aralarında bulunduğu bir grup tarafından Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kısa zamanda gelişti ve Ahmet Rıza Bey'in grubuyla birleşerek "İttihat Terakki Cemiyeti" adını aldı. Talat ve Enver Beylerin de aralarında bulunduğu Selanik şubesi II. Abdülhamid'e karşı muhalefet hareketinin başarıya ulaşmasında önemli rol oynadı.

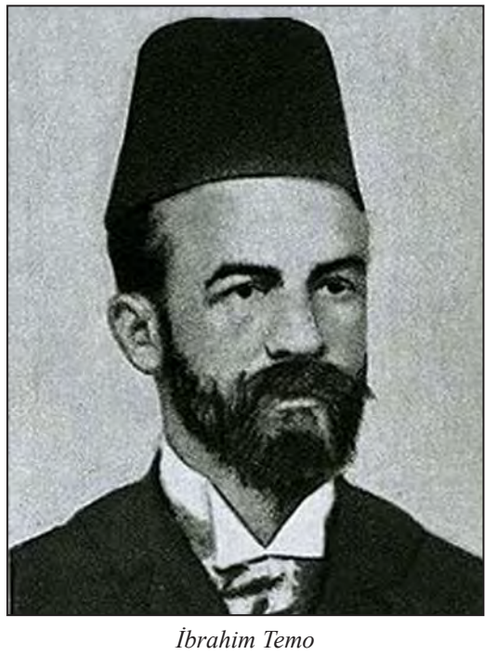

İbrahim Temo

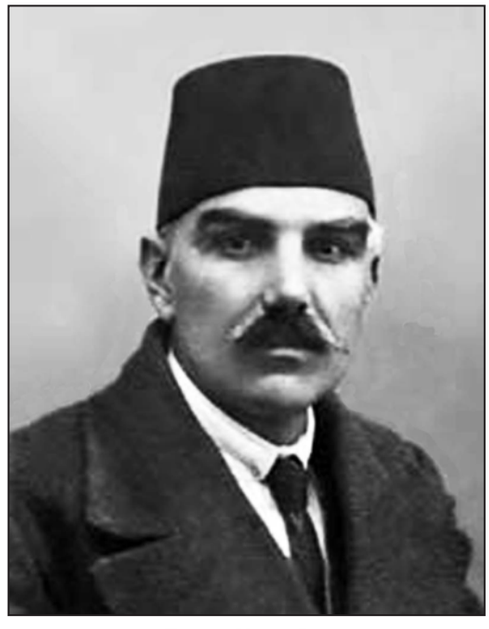

Tunalı Hilmi Bey

3 Temmuz 1908 tarihinde Rumeli'de bulunan III. Ordu'nun subaylarından Kolağası Niyazi Bey yaklaşık 200 asker ve kendisini destekleyen siviller ile birlikte Resne'de dağa çıkarak "1878 yılında kaldırılan Kanun-u Esasi yeniden yürürlüğe girmeden bu hareketinden asla vazgeçmeyeceğini" bildirdi ve halkı da mücadele etmeye davet etti. Makedonya'da kısa zamanda yayılan bu hareket 20 Temmuz 1908 tarihinde İttihatçıların önde gelenlerinden Binbaşı Enver Bey'in katılımıyla güç kazandı. 23 Temmuz'da İttihat Terakki Cemiyeti, Selanik ve Manastır'da meşrutiyeti ilan etti. Bu gelişmeler üzerine, Sultan II. Abdülhamid 24 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-u Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyduğunu ve Ayan Meclisi ile Mebuslar Meclisi'nin toplanmasına karar verdiğini açıkladı. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Mehmed Said Paşa 1 Ağustos 1908 tarihinde resmen göreve başladıktan dört gün sonra kabinede Harbiye ve Bahriye Nazırlarının tayini yüzünden çıkan anlaşmazlık sebebiyle istifa etti. II. Meşrutiyet'in ikinci hükümeti Mehmed Kamil Paşa tarafından 5 Ağustos 1908 tarihinde kuruldu. Kamil Paşa hükümeti de İttihat Terakki Cemiyeti ile yaşadığı sorunlar sebebiyle 14 Şubat 1909 tarihinde Meclis tarafından düşürüldü. Yerine gelen Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, 13 Nisan

1909 tarihinde çıkan ve Rumi takvime göre 31 Mart 1325 tarihine denk geldiği için "31 Mart Vakası" olarak tarihe geçen ayaklanmaya kadar görevde kaldı.

31 MART VAKASI ÖNCESİ ÖNEMLİ OLAYLAR

Avcı Taburlarının İstanbul'a Getirilmesi

Kabinede değişiklikler yaparak gücünü artırma çabası içinde olan İttihat Terakki Cemiyeti, Eylül ayı sonlarında meşrutiyeti korumak amacıyla III. Ordu'dan 2., 3. ve 4. Avcı Taburlarının İstanbul'a gönderilmesini istedi. Selanik'ten yola çıkan bu taburlar, III. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa tarafından "İstanbul'daki göreviniz çok önemlidir, vatanın maruz kalacağı tehlikeleri göz önünde bulundurmalı ve sadece asker değil, aynı zamanda hürriyetin de bekçisi olduğunuzu unutmamalısınız!" sözleriyle uğurlandılar.

Avcı taburlarının Rumeli'den İstanbul'a gelmesinin hükümetin nüfuzunu sarsacağını ve İstanbul'daki dengeyi İttihat Terakki Cemiyeti lehine bozacağını düşünen kabine bu durumu hoş karşılamadı. Kamil Paşa'nın bu taburları kısa sürede İstanbul'dan uzaklaştırmak istemesi de İttihatçılar ile sürtüşmesine sebep oldu. İttihatçılar ve yandaşları olan gazeteler Avcı taburlarını geri göndermek isteyen Kamil Paşa'nın Cemiyet'i kapatmak arzusunda olduğu kanaatine vardılar. Sonuç olarak İstanbul'da kalan Avcı taburları bazı huzursuzlukları bastırmak için kullanıldılar.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra toplanan Meclis-i Mebusan

Kör Ali Olayı

Daha önce tutuklanan fakat aklının başında olmadığı gerekçesiyle tahliye edilen Halıcılar Camii müezzini Kör Ali, 7 Ekim 1908 tarihinde Fatih Camii'nde Meşrutiyet, Kanun-u Esasi ve Meclis-i Mebusan aleyhinde bir vaaz verip hürriyet ve eşitlik gibi kavramların anlamsız şeyler olduğunu anlattı. Yanındaki Hoca İsmail Hakkı ile birlikte "Ey ümmeti Muhammed, din elden gidiyor! Sokaklarda alenen oruç yiyorlar, kadınlar yüzleri açık geziyorlar." sözleriyle kışkırttığı halka yanında getirdiği tülbentleri dağıtıp kendisiyle birlikte hareket edeceklerine dair yemin ettirdi. Böylece harekete geçen topluluk çoğalarak 16:00 sularında Yıldız Sarayı önüne kadar geldi.

Kör Ali, sarayın penceresinden bakan II. Abdülhamid'e "Padişahım! Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı, Müslüman kadınlar sokaklarda açık saçık gezmemeli, resim yapılmamalı, tiyatrolar kapatılmalı." diye seslendi. II. Abdülhamid'in "İcap eden emir verilir. Mukteza-yı şeriat icra olunur, müsterih olun hoca efendi!" demesiyle dağılan göstericiler dönüş yolunda rastladıkları Sadrazam'a hakaret edip Şeyhülislam'ın arabasının camlarını kırdılar. Bu olaydan kısa süre sonra tutuklanan Kör Ali, İsmail Hakkı ve arkadaşları mahkemenin 29 Ekim 1908 tarihinde verdiği karar sonucu idam edildiler.

Taşkışla Olayı

1905 yılında orduya alınmış, 2. Fırka-yı Hümayun'a mensup alaylardan 87 asker Cidde'ye sevk edilmek üzere seçilmişlerdi. Bu askerler 31 Ekim 1908 tarihinde Cidde'ye gönderilmelerine karşı çıkıp tezkerelerini istediler ve Taşkışla'daki karargahın (Maçka'da İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin olduğu bina) bahçesinde silah çatarak beklemeye geçtiler. Ancak karşılarında babacan tavırlı alaylı subayların değil, Avcı taburlarının disiplinden taviz vermeyen sert mektepli subaylarının olduğunu hesaba katmamışlardı.

Bu gelişmeyi Taşkışla Komutanı Mirliva Şükrü Bey'den aldığı telgraf ile öğrenen Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, görüştüğü Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın verdiği "İsyan eden askerler pişman olup itaat etmezlerse üzerlerine ateş ediniz!" emrini Kurmay Başkanı Halil (Sedes) Bey'e iletti. Bu emri nasıl uygulatacağını düşünerek karargaha gelen Halil Bey, 12 gün önce Taşkışla'ya yerleştirilen ve Remzi Bey komutasında olan 4. Avcı Taburu'na mensup erlerin isyancıları kuşatmış olduğunu gördü. Makedonya dağlarında komitacılar ile çarpışmış olan Avcı taburu askerleri, kısa bir çatışma yaşadıkları isyancıların dördünü öldürmüş, üçünü yaralamış ve duruma hakim olmuşlardı.

Yıldız Olayı

II. Abdülhamid'in Özel Muhafız Alayı, bir Arap taburu, bir Arnavut taburu ve Söğüt yöresinden getirilmiş olan Kayı Boyu'na mensup 200 Türk askerinden oluşuyordu. Türkçe bilmeyen Arap askerlere "Sarıklı Zuhaf", Arnavut askerlere de "Tüfekçi" deniyordu. Bir kısmı terhis olan Arnavut askerlerin yeri Türk askerler ile doldurulmak istenince sorun çıktı. Arnavutların yeni gelenleri zorla dışarı atmaları üzerine, Mahmut Muhtar Paşa'nın emriyle 1. Nişancı Taburu ve bir Avcı taburu birkaç mitralyöz ile kışlayı kuşattılar. Bu sırada Harem-i Hümayun'da bulunan kadınların da çığlık atmaları ile ortaya çıkan karmaşa saraya davet edilen Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın müdahalesiyle son buldu. Padişah'ın izniyle Taşkışla'ya nakledilen Arap taburu Şam'a, Arnavut taburu da Selanik'e gönderildiler. Birliklerin nakli sırasında Mahmut Muhtar Paşa'nın bir Avcı taburu ve mitralyözler ile tedbir aldırıp en küçük bir taviz vermemesi askerler arasında korku yarattı ve 31 Mart İsyanı'nda kendine cephe almalarına sebep oldu.

Kamil Paşa Hükümetinin Düşürülmesi

Üçüncü kez Sadaret makamına getirilen Kamil Paşa ile İttihat Terakki Cemiyeti arasındaki iyi ilişkiler Avcı taburlarının İstanbul'a gelişi ve geri yollanmak istenmesi sebebiyle bozulmuştu. Cemiyet, hükümetin subayları siyasi hayattan uzak tutmak girişimlerini irticayı güçlendirmeye yönelik bir teşebbüs olarak görüyordu.

Mehmed Kamil Paşa

Mahmut Muhtar Paşa

10 Şubat 1909 günü Padişah'ın huzuruna çıkarak elinde Bahriye Nazırı Arif Paşa'nın istifa belgesinin olduğunu bildiren Kamil Paşa, Defter-i Hakani Nazırı Ziya Paşa'nın boş bulunan Maarif Nezaretine, II. Ordu Komutanı Ferik Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretine, Hüsnü Paşa'nın da vekaleten Bahriye Nezaretine tayin edilmelerini istedi. Ziya Paşa'yı Maarif Nezaretine atayan ve Bahriye Nazırı'nın istifasını kabul eden II. Abdülhamid, başarılı ve güvenilir bir kişi olan Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın değiştirilmesini uygun bulmamasına rağmen Kamil Paşa'nın ısrar etmesi sebebiyle Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretine atanmasını da onayladı.

Yapılan bu atamalar üzerine 12 Şubat'ta Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, Adliye Nazırı Refik Bey ve Şura-yı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa, iki nazırın kendilerine bilgi verilmeden değiştirildiğini öne sürerek istifa ettiler. Böylece ortaya bir hükümet krizi çıktı. İttihat Terakki Cemiyeti, Ali Rıza Paşa'nın II. Ordu'yu harbe hazırlamak için daha bir müddet çalışmasına ihtiyaç olduğunu duyurdu. İstanbul'da bulunan ve "Bahriye Nazırı'nın Kanun-u Esasi'ye aykırı olarak değiştirildiğini" ileri süren Peyk-i Şevket, Hamidiye, Fethibülend, Asar-ı Tevfik ve Berki Satfet gemilerinin komutanları da seçtikleri temsilcileri Kamil Paşa ile görüşmek için Bab-ı Ali'ye gönderdiler.

14 Şubat'ta Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı Gümülcine mebusu İsmail Bey ve beş arkadaşının "Harbiye ve Bahriye Nazırlarının azledilerek değiştirilmesinin Kanun-u Esasi'ye aykırı olduğu" görüşüyle verdiği gensoruyu tartışmak için toplandı. Sadrazam'ın katılmadığı toplantı sonunda yapılan oylamada lehine 5 oy, aleyhine 121 oy verilen hükümet resmen düştü. Aynı gece 22:00 sularında Meclis-i Mebusan Başkanı Ali Rıza Bey ve İkinci Başkan Talat Bey ile görüşen Sultan II. Abdülhamid, düşen kabinenin Dahiliye Nazırı olan Hüseyin Hilmi Paşa'yı Sadaret'e, Rumeli Kazaskeri Ziyaeddin Efendi'yi de kendisine istifasını veren Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin yerine atadı. Kendilerine yakın olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadaret'e getirilmesi ile İttihat Terakki Cemiyetinin hükümet üzerindeki etkisi artmış oldu.

Gazeteci Hasan Fehmi Bey'in Öldürülmesi

Serbesti Gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi Bey, 6 Nisan 1909 akşamı Galata Köprüsü üzerinde kimliği belirsiz şahıs ya da şahıslar tarafından öldürüldü ve bu cinayet kamuoyunda büyük bir infiale sebep oldu. Teselyalı zengin bir Arnavut aileye mensup, aydın ve sevilen bir kişi olan 1874 doğumlu Hasan Fehmi Bey, Mülkiye'yi bitirdikten sonra II. Abdülhamid yönetiminden kaçıp Paris ve Mısır'a gitmiş; II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a dönmüş ve Mevlanzade Rıfat Bey'in yazı işleri müdürü olduğu Hukuk-u Umumiye Gazetesi'nde çalışmaya başlamıştı.

Mevlanzade Rıfat Bey 12 Kasım 1908 tarihinde Serbesti Gazetesi'ni çıkarmaya başlayınca başyazar olarak bu gazeteye geçen Hasan Fehmi Bey daha önce olduğu gibi İttihat Terakki ve hükümete karşı ağır ifadeler ile muhalefetini sürdürüyordu. Olaydan birkaç gün önce arkadaşı Ertuğrul Şakir Bey, Hicaz'da kaymakamlık edinmek için Fethi Bey'den kendisine yardımcı olmasını istedi. Bu isteği kabul eden Fethi Bey de Hicaz Valiliğine atanan Ferik Hadi Paşa'nın yakın dostu Ergiri mebusu Müfit Bey ile görüşebileceğini söyledi.

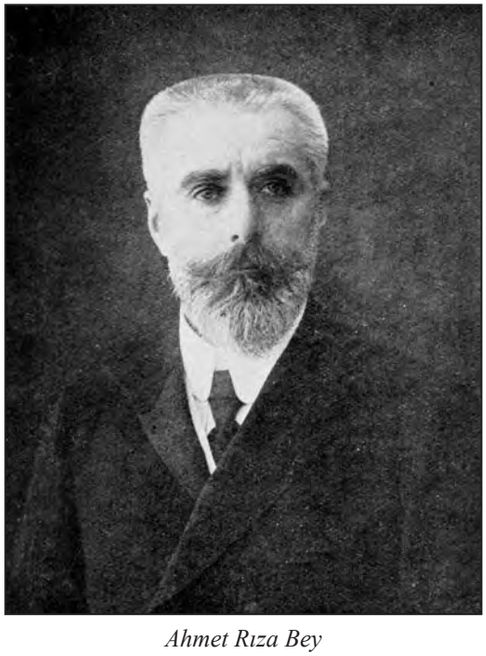

Ahmet Rıza Bey

Hasan Fehmi Bey

6 Nisan akşamı 18:00 sularında Serbesti Gazetesi idare merkezinde buluşan iki arkadaş 19:30'da yola çıkıp Karaköy Köprüsü'nden Galata'ya ve sonra tramvay ile Tepebaşı'na gittiler. Burada bir otelde kalan Müfit Bey'in rahatsız olduğunu ve aşağıya inemeyeceğini öğrenince ertesi sabah tekrar gelmek üzere ayrıldılar. İstiklal Caddesi'nden yürüyüp Galatasaray Lisesi yanında ayakkabılarını boyattılar ve hemen karşıdaki Tokatlıyan Oteli'nde birer çay içtikten sonra Tünel'e yöneldiler. Geçiş ücreti olan 20 parayı

verdikten sonra Fehmi Bey en sağda ve Şakir Bey onun solunda olmak üzere Karaköy'den Eminönü'ne doğru ilerlerken Galata Köprüsü'nün tam ortasında arkadan atılan kurşunlar ile vuruldular.

Sol tarafından gelen bir kurşunla vurulan Şakir Bey, arkasında siyah kaput giymiş kara bıyıklı bir şahsın bağırarak sekiz el ateş etmesine şahit olmuş ve düğmelerinin parlamasından bu kişinin bir zabit olduğu kanısına varmıştır. Eminönü'ne doğru koşan ve yardım istediği polis memurunun katil sanarak tutuklayıp karakola götürdüğü Şakir Bey'in getirdiği polislerin bir arabaya bindirdiği ve ağır yaralı olmasına rağmen Zaptiye Nezaretine götürmek istediği Hasan Fehmi Bey yolda ölmüştür.

Ertesi gün çıkan gazetelerin yukarıdaki cümleler ile anlattığı cinayet hakkında en fazla dikkati çeken husus, katilin iki giriş noktasında polis kontrolü olan köprünün üzerinden kaçmış olmasıdır. Bu durum "Katil veya katiller olay yerinden bir sandal ile kaçırıldılar." şeklinde bir algı oluşturmuştur.

Hasan Fehmi Bey'in cenazesinde toplumun tüm kesimleri yer aldı. Ulema, resmi görevliler ve öğrencilerin buluştuğu cenaze töreni İttihat Terakki ve hükümete karşı oluşan muhalefetin bir gövde gösterisi haline dönüştü. Ertesi gün Bab-ı Ali önüne gelen Darülfünun öğrencileri Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'dan Hasan Fehmi Bey'in katillerinin yakalanmasını istediler. Daha sonra Meclis'in önüne gelen öğrenciler ve halk, Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey ile görüştüler. Öğrencileri temsilen konuşan Burhan Felek'in "Meclis üzerine düşeni yapmalıdır." sözlerine karşılık, Ahmet Rıza Bey "Milletin arzusu ile bizim arzumuz birdir!" cevabını verdi.

Derviş Vahdeti ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

1869 Kıbrıs doğumlu Derviş 4 yaşında okula başladı, 5 yaşında Kuran'ı hatmetti, 14 yaşında hafız oldu ve Kıbrıs'ın en büyük camisi olan Ayasofya'da (Selimiye) müezzinlik yaptığı sırada Mizan Gazetesi'yle tanıştı.

1890 yıllarında Avrupa'da çıkan hürriyetçi gazeteleri gizlice Kıbrıs'ta dağıtan Derviş'in Jön Türk taraftarlığı beş yıl sürdü. Daha sonra cübbesini atıp hükümet memuru oldu, redingot giyip eldiven takarak resmi balolara katıldı ve geliştirdiği İngilizcesi sayesinde İngiliz Dairesinde memurluk yaptı. 1902 yılında tekrar gittiği İstanbul'da Muhacirin Dairesinde memuriyet yaparken Memduh Paşa hakkında yazdığı ihbar mektubu sebebiyle tevkif edildi ve Diyarbakır'a sürüldü. Ailesiyle birlikte 3,5 yıl Diyarbakır'da kalan Derviş, kendisine "Vahdeti" lakabını veren Ziya Gökalp ile iyi ilişkiler kurdu ve onun görüşlerinden etkilendi.

İçki meclislerinde bulunan ve ud çalıp şarkı söyleyen Vahdeti, Diyarbakır'dan "Bektaşi babası" kıyafetiyle kaçmayı başarmasına rağmen Birecik'te yakalanarak hapse atıldı ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra serbest kalıp Kıbrıs'a geri döndü. Kısa süre sonra İstanbul'a gelen Vahdeti eski işine kabul edilmedi. İttihat Terakki'den de ilgi görmeyince Volkan Gazetesi'ni çıkartmaya karar verdi. 1908 yılı sonlarında yayın hayatına atılan Volkan Gazetesi mali sebepler yüzünden iki defa kapanmasına rağmen birçok kişiden para isteyen ve Yıldız'a dahi başvuran Vahdeti'nin çabalarıyla ayakta kalmayı başardı. Fakir bir aileye sahip olan ve mal edinecek kariyeri olmayan Derviş Vahdeti'nin bir gazete çıkaracak parayı nereden bulduğu ve o sırada İttihat Terakki ile yaşadığı sorunlar sebebiyle düşürülen hemşehrisi Sadrazam Kamil Paşa'nın bu hususta rolü daima tartışma konusu oldu.

BİRİNCİ SENE Her gün sabahları neşrolunur insâniyete hâdim dinî siyâsî Osmanlı

Sâhib ve müdîr-i mes'ûlü
Kıbrıslı Derviş Vahdeti

Umûr-i tahrîriyye için müdîr-i mes'ûle mürâcaat olunur

Adresi:
Yerebatan'da Sâkî Bey Matbaası

وولقان ١٣٢٤

VOLKAN

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin mürevvic-i efkârıdır

İstanbul için seneliği 108 kuruş

22 Rebîülevvel 1327 | Salı | 31 Mart 1325 | 13 Nisan 1909

İhtar

Volkan gerçi İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin mürevvic-i efkârıdır

Fakat altında "İttihâd-ı Muhammedî" imzası bulunmayan makaleler sahib-i imtiyâzın

pelikle alkanlara boyamak gibi bir alçaklığı irtikâb etmekten ibaret olmadığını takdir eden çok zâbit ve askerimiz vardır. Biz bu gibi zâbiti ve buna zahîr olacak heyet-i meş'ûmeyi insandan bile addetmeyiz. Zira bunlar canavar

rîate muvafık olup olmayacağını takdir etmek lâzımdır.

Birkaç gün evvel burada, bir zâbitin bir kışlada gecenin saat iki buçuk veya üçünde, gûya askere itaat dersi nasihatı verdiği esnada:

—Askerler! Su sokaklarda

Volkan Gazetesi'nin 31 Mart 1325 tarihli nüshası,
Sağ üstte gazetede makaleleri yayınlanan Said-i Kürdi

Gazetesinde irticayı körükleyen, İttihatçıları dinsizlikle itham eden ve orduyu yanına çekmeye çalışan Vahdeti, 5 Şubat 1909 tarihinde kuruluşunu ilan ettiği "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti" ile siyasi hayata atıldı. 16 Mart 1909 tarihinde resmi olarak kurulan cemiyetin Volkan Gazetesi'nde yayınlanan tüzüğünde Hz. Muhammed cemiyet başkanı olarak gösterildi. Mahmut Muhtar Paşa, 31 Mart Vakası'ndan önce ve sonra verdiği demeçlerde askerin dinsel duygularını sömürmek yoluyla subayların saygınlığını yok etmeye çalışan bu cemiyetin tahriklerine karşı aldığı tedbirleri dile getirdi.

31 Mart İsyanı Öncesinde İstanbul Basını

31 Mart öncesi hükümet taraftarlarınca satın alınmış gazeteler, Yeni Gazete'nin sahibi olan Kamil Paşa'nın oğlu Mehmed Said Paşa'nın mali destek verip yönlendirmesi sonucu İttihat Terakki'yi hedef almışlardı. Meşrutiyetten önce kurulmuş Sabah, Saadet, Tercüman-ı Hakikat, Servet-i Fünun gibi gazeteler tarafsız kalıp gerçekleri yazmak çabasındaydılar. Namuslu ve vatansever kişiler olmalarına rağmen bir çoğu istibdat devrinde lekelenmiş olan Tanin Gazetesi yazarları daima Cemiyet'in yanındaydılar.

Kurucusu Mehmet Murat Bey'in II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tekrar yayınlamaya başladığı Mizan Gazetesi bir süre sonra II. Abdülhamid'e yaklaştı ve başlangıçta tam destek verdiği İttihat Terakki'nin amansız düşmanlarından birisi oldu. İlk satırı "Besmele, Allahu Teala'ya hamdü sena ve Resulü'ne salatü selam" ile başlayan Derviş Vahdeti'nin aşırı dinci Volkan Gazetesi, 1 Aralık 1908 tarihinde yayın hayatına atıldı ve 31 Mart İsyanı'nın çıkmasında önemli bir rol üstlendi. Kıbrıslı Kamil Paşa'yı daima koruyan Vahdeti, 1909 yılı Nisan ayına doğru yazılarını iyice ağırlaştırıp askerlerden gelen mektupları neşrederek orduyu kışkırtma yolunu seçti. Bu sırada Ahmet Cevdet'in İttihat Terakki'ye muhalif İkdam Gazetesi'nde "Görüyorum ki İş Fena Gidiyor" başlığı altında bir makale yazan Rıza Nur da İttihatçıları bütün şubelerini feshederek Manastır ve Selanik'e çekilmeye davet etti.

Hükümete Yapılan Uyarılar

31 Mart İsyanı öncesi askerler arasına büyük bir fitne salındığı haberini alan II. Abdülhamid'in sarayda görüştüğü Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nazırı Rıza Paşa ve Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa gerekli tedbirleri alacaklarını söylediler. Ethem Paşa da Erkan-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Ahmet İzzet Paşa'yı konağına davet ederek İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin yayın organı Volkan Gazetesi'nin sahibi ve yazarı olan Derviş Vahdeti'nin kışkırtıcı yazılarının orduyu baştan çıkarabileceği hususunda uyardı. Bunun üzerine harekete geçen Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nazırı ile meşrutiyetin liderlerinden birisi olan Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey'i bu felaketin önüne geçilmesi için bilgilendirdi. Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın bu uyarıyı iyimser bir tebessümle karşılamasına rağmen, Ahmet Rıza Bey bu hususu görüşmek üzere Hüseyin Hilmi Paşa'nın konağında bir toplantı organize etti. Yapılan toplantıda "Bu yazılar meşrutiyetin gereğidir ve bir tedbir alınmasına lüzum yoktur." görüşü ağır bastı.

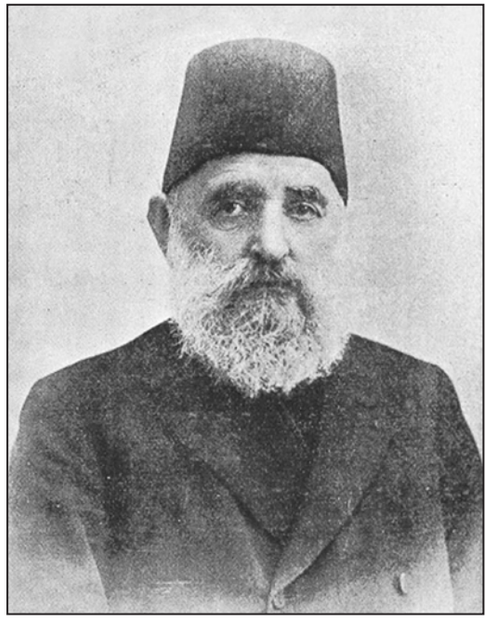

Mehmed Said Paşa

Gazi Ethem Paşa

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın evinde yapılan toplantıda alınan kararları öğrenen Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, Sadrazam'a gönderdiği bir tezkerede şu hususları dile getirdi:

2. Tümen'e mensup bazı erlerin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine girmek için müracaatta bulundukları Volkan Gazetesi'nde okunmuştur. Erlerin yazıları gazete yönetimi tarafından tahrif edilmiştir. Gazetelerin ordunun disiplinini bozacak kötü neşriyatta bulunmaları caiz değildir. Esasen bu cemiyet Müslümanlar arasında ayrılık çıkartmak çabasındadır. Kutsal olan askeri terbiye ve ahlakın korunması elzemdir. Orduyu özel gayelerine alet etmek isteyen basına karşı "kanuni bir had" tayin olunmalıdır.

Mahmut Muhtar Paşa bu hassasiyetini hükümete ve asker arkadaşlarına da iletti, fakat uyarıları özgürlük bahanesi ile göz ardı edildi. Bu sırada İstanbul'daki askerler arasında "hükümetin ve subayların kafir oldukları, şeriatı kaldıracakları ve kendilerini de kafir yapacakları" sözleri yayılmaktaydı ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin ülkenin her tarafında örgütlendiği, askeri birliklerden de bu cemiyete katılımlar olduğuna dair haberler gelmekteydi.

31 MART İSYANI

İsyanın Başlaması ve İsyancıların Meclis-i Mebusan Önünde Toplanması

12/13 Nisan gece yarısından itibaren diğer koğuşların kapısına dayanan Taşkışla'daki 4. Avcı Taburu'na mensup askerler "Kalkın, uyanın gafletten, şeriat istemeye çıktık, davranın aramıza katılın!" diye bağırarak isyan bayrağını açtılar. Subaylar hapsedildi ve kışlada bulunan bütün askerler bahçede toplandılar. 4. Avcı Taburu 3. Bölüğü Birinci Çavuşu Erzurumlu Yaşar oğlu Hamdi Efendi, yardımcısı Tophane Alayı Onbaşısı Halis (Özçelik) Efendi ve 4. Avcı Taburu'ndan Tüfekçi Ustası Arif Efendi ile oğlu Mehmed Çavuş liderliğindeki birlikler 13 Nisan günü 02:45 sularında kışladan çıkmaya başladılar. Bu sırada kışlanın önüne gelmiş olan sarıklı hocalar ellerinde yeşil bayraklar ile "Ey kahramanlar, şeriat elden gidiyor, ne duruyorsunuz?" diye bağrışmaktaydılar.

Bu birlikler Dolmabahçe'ye indikleri sırada isyan diğer kışlalara da sıçramıştı. Subayları olmadan Beşiktaş Kılıçali Kışlası'ndan, Taksim Topçu Kışlası'ndan ve Yıldız'dan hareket eden birlikler "Ey gaziler, yol göründü yine garip sineme" marşını söyleyerek, cübbeli ve sarıklı hocaların eşliğinde Sultanahmet Meydanı'na doğru ilerlemeye başladılar. Hamdi Çavuş ve yanındakiler 05:45 sularında Sultanahmet ve Ayasofya Meydanları dahil Meclis-i Mebusan binası çevresinde toplanıp giriş-çıkışı kestikleri sırada Kasımpaşa'da bulunan Bahriye Nezaretine gönderilen bir grup asker isyana katılmaya ikna ettikleri Bahriye Silah Endaz taburları ile yola çıkmışlardı. Bu askerler Sultanahmet'e doğru ilerlerken köprü üzerinde kendilerini nasihat ederek durdurmaya çalışan ve başarılı olamayınca revolveri ile ateş eden Zabit İlyas Efendi'yi öldürdüler.

Taksim Topçu Kışlası

"Şeriat isteriz, Padişahım çok yaşa!" diye bağrışan askerler, sarıklı cübbeli hocalar ve medrese öğrencileri Sultanahmet ve Ayasofya Meydanlarında isyancılar tarafından düzene sokuldular. Gelişmeleri öğrenen halkın da gelmesiyle Sultanahmet çevresinde biriken kalabalığın mevcudu yaklaşık 10.000 kişi oldu. Bu sırada sandalye ve taburelerin üzerine çıkan hocalar ve bir takım kişiler "İttihat Terakki Cemiyeti ve mektepli subaylar orduyu Frenkleştirmeye çalışıyorlar, din elden gidiyor şeriat isteriz!" sözlerini durmadan tekrar ederek tekbir getiriyorlardı. Dükkanlar kapatılmış, kepenkler indirilmiş, dairelerdeki memurlar kaçmışlardı. Elçiliklerin önüne yerleştirilen askerler ve sokaklarda gezen emniyet güçleri güvenliği sağlama çabasındaydılar. Hristiyanlara dokunulmayacağına dair teminatlar verilmesi ve kadro dışı bırakılmış bazı subayların sivil elbise ile isyanı yönetmeleri de hesaba katılırsa bütün bu organizasyonun uzun süredir planlandığı anlaşılıyordu.

İsyancıların Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi ile Görüşmeleri

İsyancılar, günün erken saatlerinde konağından alıp Ayasofya Meydanı'na getirdikleri Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'ye hükümetten istediklerini bildirdiler:

* Şeriat hükümlerinin kesin olarak yürütülmesi
* Kabinenin toptan çekilmesi
* Volkan Gazetesi'nin ayaklanma öncesi istenmeyen kişiler olarak ilan ettiği Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey, İkinci Başkan Talat Paşa, Hüseyin Cahit, Rahmi (Arslan) ve Doktor Bahaeddin Şakir'in sınır dışı edilmeleri
* Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve I. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın azledilmeleri
* Mektepli subayların yerlerinin değiştirilmesi veya ordudan uzaklaştırılmaları ve alaylı subaylardan açığa çıkarılanların yeniden orduya alınmaları
* Alaylı subaylara bu isyan hareketinden dolayı sorumlu tutulmayacaklarını belgeleyen mühürlü bir senedin verilmesi, şeriat yolunda yapılan her ayaklanmanın toplar atılmak suretiyle kutlanması

Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi bu görüşmeden "İstekleriniz haklı ve yerindedir. Durumu kabinedeki milletvekillerine ileteceğim ve sonucu size bildireceğim." diyerek ayrıldı. Şeyhülislam'ın bu şekilde konuşması üzerine cesaretlenen isyancı liderler, Derviş Vahdeti ve sarıklı hocalar ile yeni kurulacak kabineye kimlerin gireceğini tartışmaya başladılar.

Hükümetin İstifası

12 Nisan günü bir Avcı taburu çavuşu, Harbiye Mektebinde görüştüğü süvari bölüğü çavuşuna "Biz yarın sabah silahlı olarak Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp şeriat isteyeceğiz, siz de geliniz; fakat zabitlerinize hiçbir şey söylemeyiniz." der. Süvari çavuşu durumu bölük subayına, bölük subayı da bir üst makama bildirir. Üst makamlara giden rapor yatsı namazı sırasında Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın eline geçer.

Bundan sonrasını bu raporu Yıldız'daki 2. Fırka Komutanlığına götürmekle görevlendirilen yaver Kaymakam Mustafa Bey'in ağzından dinleyebiliriz:

Yıldız'daki 2.Fırka Komutanlığına vardığımda vakit hayli ilerlemiş ve Fırka komutanı yatmıştı. Komutan Cevat Paşa ile görüşmek istediğimi ve uyandırılmasını nöbetçi subayına söyledim. Biraz sonra yatak odasına girdiğim zaman Paşa beni "Hayrola Mustafa Bey, gel otur." sözü ile karşıladı. Harbiye Nazırı'nın tezkeresini verip durumu anlattıktan sonra dönmek için izin istedim. Cevat Paşa'nın "Nazır Paşa hazretlerine hürmet ederim, müsterih olsunlar, böyle bir şey olmaz!" demesi üzerine bir cevap yazmasını rica ettim. Paşa'nın yazdığı cevabı aldıktan sonra yola çıktım ve Dolmabahçe'den Kabataş'a yaklaştığım sırada önümde askerlerin ayak seslerini duydum. Biraz daha ilerleyince süngü takmış Avcı taburu askerlerinin çavuşlarının yönetiminde Galata'ya doğru gitmekte olduklarını gördüm ve o anda vaziyetin vahametini kavradım.

Bu sırada beni durduran bir çavuş nereden gelip nereye gittiğimi sordu. Vazifeden döndüğümü ve Nezarete gitmekte olduğumu bildirmem üzerine amirane bir tavırla "Eminönü'ne gidemezsin, geri dön!" diyerek, beni yolumdan çevirdi. Ben de atımın başını çevirdim ve bir müddet yürüdükten sonra dörtnala giderek Gümüşsüyu, Beyoğlu ve Unkapanı Köprüsü üzerinden Beyazıt'a geldim. Harbiye Nazırı'nı uyandırıp gördüklerimi anlattığım zaman ortalık ağarmaya başlamıştı.

Galata Köprüsü

05:45 sularında Cevat Paşa'nın telgrafı ile durumu öğrenen Ali Rıza Paşa, Harbiye Nezaretindeki askerlere kapıları kapatıp kimse ile temas kurmamaları emrini verdi ve Sadrazam ile görüştükten sonra Erkan-ı Harp Reisi Ahmet İzzet Paşa ve Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'ya telgraf çekerek Bab-ı Ali'ye gelmelerini istedi. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa Bab-ı Ali'ye giderken, Mahmut Muhtar Paşa Harbiye Nezaretine gitmeyi tercih etti.

İsyan haberini 04:45 sularında alan Hüseyin Hilmi Paşa ise derhal Bab-ı Ali'ye geldi ve saraya bir telgraf çekerek Padişah'ı olaylar hakkında bilgilendirdikten sonra 08:00 sularında kabineyi topladı. Ali Rıza Paşa'nın gece yaşanan olayları anlattığı toplantıda Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi de isyancıların isteklerini bildirdi.

Askeri şeriat konusunda nasihat yoluyla ikna etmeye karar veren kabine, askerlerin hadise çıkartmadan kışlalarına dönmesi halinde isyan sebebiyle suçlanmamalarını uygun buldu. Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ve Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey'in azledilmeleri ve mektepli zabitlerin ordudan uzaklaştırılması hususunda askere nasihat verilmesi kararlaştırıldı. İsyancıları hoşnut etmek için top atışlarının yapılması kabul edildi. Ayrıca Ahmet İzzet Paşa'dan savunmasız bir konumda olan mebusların zarar görmemesi için I. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa ile görüşerek saldırıya geçmesini önlemesi istendi.

Ayasofya Meydanı. (Granger)

Bab-ı Ali'ye kapanan hükümet, 13:15 sularında gelen bir polis memurundan Ayasofya Meydanı'nın mahşer yerine döndüğünü, galeyanın arttığını ve asiler ile yaptığı görüşmeden sonuç alamayan Şeyhülislam'ın Meclis-i Mebusan'a kapandığını öğrendi. İsyancıların Sadrazam, Harbiye Nazırı, Meclis-i Mebusan Başkanı ve Taşkışla Komutanı Miralay Esad Bey'i istemedikleri haberini de alan kabine mensupları "Hükümeti sahibine teslim edelim, böylece bir faciayı önlemiş oluruz." kararını verdiler. Bu istifaya karşı çıkan Ahmet Rıza Bey, Muhtar Paşa ile görüşüp saldırı emri vermek istedi; fakat diğerleri kendisine mani oldular. İstifa kararı Padişah'a telgraf ile bildirildikten sonra Sadrazam, Harbiye Nazırı ve Maarif Nazırı 13:45 sularında araba ile Sirkeci'ye, oradan Bahriye Nazırı'nın istimbotuyla Beşiktaş'a geçip araba ile Saray-ı Hümayun'a gittiler. Diğer kabine üyeleri de birer ikişer saraya geldiler ve hazırlanan istifa mazbatası imzalanarak Padişah'a takdim edildi.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın telgraf çekerek toplantıya katılamayan kabine üyelerini de saraya çağırması üzerine, Topçu Feriki Gürcü Rıza Paşa ile yola çıkan Adliye Nazırı Nazım Paşa, Galata Köprüsü'nde isyancı askerler tarafından durduruldu ve Meclis'e dönmesi istendi. Bunun üzerine Ayasofya Meydanı'na giden Nazım Paşa, Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey'e benzetilerek öldürüldü. İsyancıların yakaladığı Gürcü Rıza Paşa ise karşısına çıkartıldığı Hamdi Çavuş'un övgüsüne mazhar oldu ve serbest bırakıldı.

Mahmut Muhtar Paşa'nın İsyanı Sona Erdirme Girişimleri

Harbiye Nazırı'nın 06:00 sularında gönderdiği telgrafı 07:30'da alan Mahmut Muhtar Paşa, Kadıköy'den 08:00'de kalkan vapura binip Galata Köprüsü'ne geldi. Aziziye Karakolu'na giderek alay komutanına "Askerlerini sıkı gözetim altında bulundur ve bir makineli tüfek bölüğü ile bir topçu bataryasını Unkapanı Köprüsü üzerinden Harbiye Nezaretine gönder!" emrini verdi.

09:00 sularında, Mahmut Paşa'nın Aziziye Karakolu'nda olduğu sırada, Harbiye Nezaretinden Davutpaşa Kışlası'na bir telgraf çekilerek bir bölük süvari gönderilmesi istendi ve gelenler içerisinden seçilen 20 süvari 10:25'te Rum asıllı Yüzbaşı Romilus İsparti Bey'in komutasında Gedikpaşa'daki asilerin üzerine sevk edildi. Harbiye Nezaretinin Beyazıt Kapısı'ndan çıkan süvari kıtası ilerlerken çevrede hazır bekleyen isyancılar "İslamın üzerine gavur sürüyorlar!" diye bağırdılar ve içlerinden birisi attığı kurşun ile Yüzbaşı İsparti Bey'i öldürdü. Görev duygusunu kaybeden ve moralleri bozulan süvarilerin geri dönmesi ile biten bu harekat sonrası, isyancıların arasında yer alan ordudan ihraç edilmiş alaylı subaylardan Kamil Ağa, Yüzbaşı İsparti Bey'i vuran 4. Avcı Taburu'ndan İzmirli Saim Efendi'yi alnından öperek kutladı.

Osmanlı İmparatorluk Alayı. (Fausto Zanaro)

10:30 sularında Harbiye Nezaretine ulaşan Mahmut Muhtar Paşa ve Bab-ı Ali'den gelen Erkan-ı Harp Reisi Ahmet İzzet Paşa, hükümetten isyanı bastırma emri vermesini beklediler, ancak bir harekat yapmalarını önlemek isteyen hükümet tarafından "Şeyhülislam'ın gelmesini bekleyin." diye oyalandılar. Bu arada kapının önüne gelen isyancılar Harbiye Nezaretindeki askerleri isyana davet ettiler. Mahmut Paşa kapıları kapatıp etrafına mitralyözler yerleştirmek suretiyle giriş çıkışı önledi ve kapı parmaklıklarına çıkanların üzerilerine su sıktırdı. Ancak çevredeki kalabalığın kapıları kırmaya çalışması üzerine açılan yaylım ateşi sonucu ölenler ve yaralananlar oldu. Mahmut Muhtar Paşa, telgraf ile çağırdığı 1. ve 5. Süvari Tugayları ile kalabalığı dağıttıktan sonra güvendiği 1. Avcı Taburu'nu da Beyazıt Meydanı'na açılan sokak başlarını tutmakla görevlendirdi.

13:30 sularında isyancılara katılımları önlemek gayesiyle Haliç'in iki yakasındaki ulaşımı kesmek için Bab-ı Ali ve Meclis'e telefon ederek izin isteyen Mahmut Paşa "Hükümet istifa etmiştir, Şeyhülislam'ın vereceği öğütler isyancıları dağıtmak için yeterli olacaktır ve kuvvet kullanılmasına ihtiyaç yoktur." cevabını aldı.

Bu sırada Harbiye Nezaretindeki askerler arasında huzursuzluk iyice artmıştı. Mahmut Paşa ve subayların gayretine rağmen homurdanmaya başlayan askerler ve süvariler ayaklananlardan yana çıkarak emir almak istemediklerini söylemeye başladılar. Bu durum karşısında öncelikle süvarileri küçük kıtalar halinde kışlalarına gönderen Mahmut Paşa da Nezaretten ayrıldı. Mahmut Paşa'nın ayrılması ile başsız kalan Harbiye Nezaretindeki askerler, asiler ile birleştiler ve sabaha kadar eğlenip yaylım ateşi ile isyanı kutladılar.

Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu olan Mahmut Muhtar Paşa'nın Hassa Ordusu Komutanı olduğu sırada yaklaşık 1.400 alaylı subay ordudan ihraç edilmişti. Geri dönmeleri söz konusu olan bu subayların da etkisiyle konağı intikam almak isteyen isyancılar tarafından kuşatılan Mahmut Muhtar Paşa, komşusu İngiliz asıllı William Whittall'ın evinde saklandıktan sonra Avrupa'ya kaçtı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesinden sonra geri döndü ve Eylül ayında İzmir Valiliğine atandı.

Meclis-i Mebusan'ın Olaylar Karşısındaki Tutumu

13 Nisan sabahı Bab-ı Ali'de toplanan hükümet olayları görüşürken, isyancılar daha önce kuşattıkları Meclis binasını işgal etmeye başladılar. Bu sırada mebus Sait Bey "Muazzez askerlerimizin isteklerini inceleyip bir sonuca bağlamak için toplanalım." şeklinde bir bildiri yayınladı ve 60 mebustan olumlu cevap aldı. Ancak, asiler Lazkiye mebusu Mehmed Aslan Bey'i Hüseyin Cahit Bey

sanarak Meclis'in önünde süngü darbeleri ile öldürüldüler. Bahriye Nazırı Rıza Paşa'nın da ağır yaralı olarak kurtulduğu bu saldırıdan sonra gözleri korkan bazı milletvekilleri toplantıya katılmadılar.

Sultan Ahmet Meydanı. (Johann Martin Bernatz)

Askerler tarafından kuşatılan Meclis'e öncelikle İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Muş mebusu İlyas Sami Bey ve Üsküp mebusu Mahir Sait Bey geldiler. Daha sonra Rıfat Bey, Yusuf Kemal Bey, Emrullah Bey, Hayrulah Efendi ve diğerlerinin gelmesiyle toplananların sayısı 35-40 kişiye ulaştı.

Meclis ile isyancılar arasında irtibat kurması istenen Kastamonu mebusu Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey hatıralarında Meclis-i Mebusan'a gelişini ve sonraki olayları şöyle anlatır:

Taksim'den bir arabaya binerek Cağaloğlu'ndaki Mebusan Kulübü'ne geldim. Burada askerin ayaklanarak Meclis-i Mebusan'ı sarmış olduklarını öğrendim. Orada bulunan arkadaşlara "Meclis'e gidelim, meseleyi anlayalım." dedim. Sayılarını ve kim olduklarını şimdi hatırlayamadığım birkaç mebusla beraber yola çıktık. Yerebatan yolunun o zaman çatal olan ucundan Ayasofya Meydanı'na çıkılan yerde silahlı askerler vardı. Bize "Yasak!" dediler. Biz de "Mebusuz, Meclis'e vazifeye gidiyoruz." dedik. "Öyleyse geçin." dediler. Ayasofya'ya geldiğimiz zaman meydanın etrafının askerlerce çevrildiğini gördük. Ayasofya Camii'nin kaldırımının sonuna vardığımız sırada oradaki sebilden yeşilli kırmızılı meşin ceket giymiş biri çıktı ve meydana doğru gitti. Bu adamın Volkan Gazetesi'ni çıkaran Derviş Vahdeti olduğunu sonradan öğrendim.

30-35 kişi toplandığımız Meclis salonunda askerlerin neden ayaklanmış olduğunu ve ne istediklerini birbirimize soruyorduk. Bir süre böyle geçti. Başka arkadaşlar gelmiyordu. Nihayet her türlü sorumluluğu üzerimize alarak iş görmeye karar verdik. Evvela içimizden Divaniye (Bağdat) mebusu Mustafa Nuri Efendi'yi o gün için başkan seçtik. İçimizde meclis başkanlarından kimse olmadığı gibi İttihat Terakki liderlerinden de kimse yoktu. Kayseri mebusu pek saygıdeğer bir zat olan Hoca Kasım Efendi'yi askerlerin ne istediklerini öğrenmek için aşağıya gönderdik. Gitti, biraz sonra geri dönüp "Ne istediklerini onlar da bilmiyorlar." haberini getirdi ve bana gizlice "Bunlara silahtan başka bir şey fayda etmez." dedi. Ben ön sırada oturuyordum. Karşımda kürsünün hizasındaki sırada Berat mebusu İsmail Kemal Bey, Güney Arnavutluk mebuslarından birisi ile - Meclis'te bulundukları için - Türkçe konuşuyorlardı. Çavuşların sabahleyin kendisine geldiklerinden bahsediyordu. Benim dinlediğimi sezince lafı değiştirdi ve Arnavutça konuşmaya başladı. Mevcut arkadaşlar, İstanbul mebusu Ahmet Nesimi Bey ile beni meclis ile askerler arasında irtibat memuru seçtiler. Bir ara askerlerden "İfademiz var!" diye birkaç kişi geldi. Onları Meclis salonuna almamak için Birinci Şube odasına gittik. Mebuslar oturdular. Asker namına geldiklerini söyleyen murahhas çavuşlar ayakta sıra ile dizildiler. Ben de çavuşlara yakın bir yerde oturdum. Başkan "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. Çavuşlar "Şeriat istiyoruz!" dediler. O sırada Kanun-u Esasi değiştirme layihası basılmıştı. Esbabı mucibesini de Elmalılı Hamdi Efendi yazmıştı. Mevcut mebuslardan Kosovalı Süleyman Efendi "besmele" ile başlayan bu layihayı göstererek "Biz de şeriat ahkamını tatbikten başka bir şey yapmıyoruz. Bakın yazdığımız kanun layihası - okuyarak - "bismillah" ile başlıyor." dedi. Çavuşlardan birisi "Bizim askeri nizamname de "besmele" ile başlar ama Almancadan tercüme edilmiştir." dedi. Bir çavuşun bu bilgisine şaşırdım. Sonradan bu gencin çavuş kıyafetine girmiş bir yüzbaşı - hem de Almanya'da tahsil görmüş bir yüzbaşı - olduğunu öğrendik. Asılanlar arasındaydı. Mebuslar konuşurken "Sarıklılardan bir heyet içeri girmek istiyor." dediler. Çavuşlar "Biz hoca, sarıklı felan tanımayız. Onların bir sıfatı yoktur." dediler. Daha olayın başlangıcında askerlerle sarıklıların beraber olmadığı anlaşılıyordu. Çavuşların hepsi çekildikten sonra biz tekrar Meclis salonuna geçtik.

Yusuf Kemal Bey Birinci Şube'den Meclis'e gelen çavuşlar ile konuşurken, salonda bulunan mebuslar da görüşme açılıp açılmayacağını tartışmaya başladılar. Bu sırada olup bitenleri Bağdat mebusu ve Tanin yazarlarından Babanzade İsmail Hakkı Bey şöyle anlatıyor:

"Görüşme yapılsın mı, yapılmasın mı?" tartışmaları sürerken o sırada Meclis'e yeni gelmiş olan İsmail Kemal Bey'in "Bugün ülkede şurada hazır bulunan birkaç kişiden başka bir güç yoktur. Ulusal egemenlik bütünüyle bize emanet edilmiştir. Buna dayanarak, bütün devlet gücünü arkamızda hissederek ve sorumluluğu alarak görüşmemizi gerçekleştirelim." demesi üzerine öncelikle içinde bulunulan durum ve hükümetçe ne gibi önlemlerin alındığının telefonla sorulması kararlaştırıldı. Ahmet Nesimi Bey telefona gönderildi. Mahmut Muhtar Paşa ile de konuşulmuş, o da buyruğu altında bulunan asker gücünün miktarını bildirmiştir. Bu arada İsmail Kemal Bey ısrarla meclisin hükümete güvensizlik oyu vermesini istemiş ve daha da ileri giderek "Buradan bir kurul derhal saraya gitsin, meclisin kararını Padişah hazretlerine sunsun ve başka bir kabinenin kurulması gerektiğini önersin." teklifinde bulunmuştur. Ancak çoğunluk daha etkili bir çözüm bulunmasını istemiştir. Bu sırada Meclis'e gelen İstanbul mebusu Hallacyan Efendi ile Erzurum mebusu Ohannes Varteks Serengülyan Efendi geciktikleri için protesto edildiler. Ben de protestoya katıldım. Görüşmeler bu karışıklıktayken isyancı askerlerden oluşan bir heyet yapılmış uyarılara karşın Meclis'e girmiş ve "Harbiye Nezaretinde arkadaşlarımızdan birkaçı öldürüldü, kan döküldü. Bu tarafa saldırırlarsa yine kan dökülecek. Bir karara varınız, sonra karışmayız ha!" diye gözdağı vermişler ve üyelerin ricası üzerine Meclis salonundan çıkmışlardır.

Yusuf Kemal Bey'in anılarına göre Meclis'teki durum:

Endişe içinde vakit geçiriyorduk. Meydanda beyaz sarıklı gençler çoğalıyordu. Bir ara "Fetva Emini geliyor." dediler. Hemen salon dışına çıkıp elinde bir Kuran-ı Kerim ve arkasında hocalar ile gelen Fetva Emini'ne "Aman efendi hazretleri bu askeri dağıtın." diye ricada bulundum. "Kimsenin kimseyi dinlediği yok oğlum." dedi. Meclis'e gelen hocalar arasında Beyazıt imamlarından Ahmet Rasim Efendi ve Temyiz üyelerinden Haydar Efendi de vardı. Bu hocalar adına konuşan Ahmet Rasim Efendi "Kızların mektebe gitmesinin şeriata aykırı olduğunu, Meclis-i Mebusan'a diyecek bir şeylerinin olmadığını, fakat mebusların dindar olması gerektiğini, Hüseyin Cahit Bey'in şeriat üzerine yazdığı makaleler ile kimseyi kandıramayacağını, meclis içinde isimleri kendilerinde saklı birçok dinsizin olduğunu, Avrupa'dan bir çekincelerinin olmadığını ve Avrupa'nın bize karışamayacağını" ifade etmiştir. Rasim Efendi konuşmasını yaptığı sırada bir grup asker silahlı halde Meclis salonuna girmiştir. Askerlerin Meclis salonuna girmesine hayli sinirlenen ve "Kabe-i hürriyete silahla girilir mi? Çıkın dışarı!" diye bağıran Hallacyan Efendi zorlukla yatıştırılmıştır.

Meclis salonunda en arkada duran yaşlı bir binbaşı sıraların üzerine çıkarak Meclis'e, Meşrutiyet'e ve İttihat Terakki'ye ağır sözler söylemiş; bu hareketiyle mebusları kışkırtmaya ve Meclis salonunda bulunan erleri galeyana getirmeye çalışmıştır. Bu sakallı binbaşı, yaşlılığına rağmen şeriat uğruna canını feda etmeğe hazır olduğunu, çoluk çocuğunun bulunduğunu ve açığa alındığı için asilere öncülük ettiğini anlatmıştır. Sonunda haksızlığa uğramasının şeriata uymadığını söylemesi üzerine salonda bulunan askerler üzüntülerinden, mebuslar da umutsuzluk ve öfkelerinden ağlamaya başlamışlardır.

Ahmet Rasim Efendi'den sonra kürsüye çıkan İsmail Kemal Bey ayaklanmanın kabinenin taraf tutucu davranışlarından ve dar görüşlüğünden doğduğunu açıklamaya çalışan bir konuşma yapmış ve "günün koşulları içinde ulusal egemenliğin meclisteki mebuslara geçmiş olduğunu ve kabineyi düşürmek konusunda karar verilmesi gerektiğini" anlatmıştır.

Ohannes Varteks Serengülyan

Bedros Hallacyan

Tartışmalar sırasında askerlerin bir kısmı Meclis'ten ayrılırken, bazı çavuşlar "Çabuk karar veriniz, çünkü Merkez Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın Seraskerkapısı'ndan bize doğru gelmekte olduğu söyleniyor!" diyerek olası bir müdahaleden korktuklarını ifade ettiler. Kengri (Çankırı) mebusu Tevfik Efendi'nin "Güveniniz varsa bizi yalnız bırakın, yoksa siz gelip oturun, biz çıkalım!" demesi üzerine askerler ve hocaların Meclis salonunu terketmesinden sonra mebuslar arasında "hükümete güvensizlik oyu verip vermeme" konusunun görüşülmesine devam edildi.

Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey'in "Kabinenin bu eyleme yol açması güvensizlik oyu vermek için yeterlidir." şeklinde görüş bildirmesinden ve Ankara mebusu Talat Bey'in "Acele etmeyin, şimdi haber aldım ki Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifasını vermek üzere saraya gitti!" açıklamasından sonra 14:00 sularında tartışmalar sona erdi.

Şura-yı Ümmet ve Tanin Gazetelerinin İsyancılar Tarafından Basılması

Askerler, medrese öğrencileri ve halk Ayasofya ve Sultanahmet Meydanlarında gruplar halinde beklerken, birkaç yüz Fatih Medresesi hocası sarıklarının ucunda Kuran-ı Kerim ve ellerinde siyah ve yeşil bayraklar ile 15:00 sularında Sultanahmet Meydanı'na geldiler. "Ahmet Rıza'yı, Hüseyin Cahit'i görüp de vurmayan kafirdir! Dinsiz mektepli zabitleri, Kuran'ı inkar edenleri görüp de vurmayan kafirdir! İslam'ı yere seren, gavur icadı usul ve kanunları vatanımıza sokmak isteyen mürtedleri görüp de vurmayan kafirdir!" diye bağıran bu grup, topluluğu iyice çileden çıkardı. Sultanahmet Meydanı'nı tekbir sesleri ile inleten hocaları isyanın elebaşlarından olan Arif Efendi ile oğlu Mehmed Çavuş karşıladılar ve ellerini öptükten sonra Hamdi Çavuş'un yanına götürdüler. Hamdi Çavuş "Her emrinizi yerine getirmeye söz veriyorum!" diyerek sakinleştirdiği hocaların dağılmasını temin etti.

Fatih Medresesi

Bu sırada gizli araştırmalar yapan bazı askerler, Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit Beylerin peşine düştüler. Eşlerini dostlarını arayıp istediklerini elde edemeyince Tanin ve Jön Türklerin çıkarttığı Şura-yı Ümmet Gazetesi basımevlerini yağmaladılar. Bu olaylara rağmen, Hamdi Çavuş'un itidalli davranması ve 4. Avcı Taburu askerlerinin taşkınlıklara katılmamış olması daha büyük facialar yaşanmasını önledi.

Ali Cevat Bey'in Ayasofya Meydanı'na Gelmesi

II. Abdülhamid isyanın neden çıktığını 13 Nisan sabahı 06:45 sularında Hüseyin Hilmi Paşa'nın Yıldız'a gönderdiği telgraftan öğrendi. Gelişmeleri takip etmek için Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'i görevlendirdikten sonra Meclis-i Mebusan'da bulunan Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'ye askere nasihat vermesi için bir telgraf çektirdi. 14 Nisan günü de istifa etmiş olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın onayı ile askerlere hitaben yazdığı bir fermanı Başkatip Ali Cevat Bey ile Meclis'e gönderdi.

Sarayda buluştuğu mebuslar Yusuf Kemal Bey, Esat Paşa, Müfit Bey ve Sabah Gazetesi Başyazarı Süleyman Tevfik Bey ile birlikte güçlükle Meclis'in önüne gelen Ali Cevat Bey kürsü haline getirilmiş bir arabanın üzerine çıkarak fermanı okudu. "Hükümetin istifasının kabul edilmiş ve yeni kabinenin teşekkül etmiş olduğunu, askerlerin yaptıkları bu gösteriden dolayı hiçbir

şekilde cezalandırılmayacağını, af çıkarıldığını, bir İslam devleti olduklarını ve bundan sonra şeriata daha fazla dikkat edileceğini" bildiren II. Abdülhamid, "İç rahatlığı ile işlerinize dönünüz." diye biten bu fermanının Meclis-i Mebusan'da basılarak ilan edileceğini de ilave etmişti.

Derviş Vahdeti de o gün Volkan Gazetesi'nde II. Abdülhamid'e hitaben kaleme aldığı yazısında "Bugün, Meşrutiyetimizi refetmek, Meclis-i Mebusan-ı Osmaniyi kapatmak yed-i kudret-i şahanenizdedir. Zat-ı hilafetpenahileri 'hürriyet verilmez alınır' diyenlere karşı; 'işte almak da, vermek de, kudret-i şahanem dahilinde olduğunu görünüz!' diyerek, namı şehinşahilerini murassa kalemlerle, altın varaklar üzerine kaydolunmasına, inayet buyurunuz!" dedikten sonra "Hükümetin ne İttihat Terakki ne de Ahrar Fırkasına mensup olmamasına fevkalade dikkat ediniz." tavsiyesinde bulunuyordu.

II. Abdülhamid akşama doğru isyancıların başı olarak bilinen Hamdi Çavuş'u görüşmek için telefon başına çağırttı. Ancak bu haberi alınca "Ben huzur-u şahaneye nasıl çıkarım, olacak iş değil!" şeklinde bir tepki gösteren Hamdi Çavuş telefon başına gitmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine 18:25 sularında Tevfik Paşa'nın Sadaret'e, Gazi Ethem Paşa'nın da Harbiye Nazırlığına atandığı bir subay vasıtasıyla kendisine bildirildi.

Tevfik Paşa Hükümetinin Kurulması

II. Abdülhamid, kabinenin çekilmesinden sonra karşı karşıya kaldığı isyancılara Başkatip Ali Cevat Bey tarafından kaleme alınan bir tezkere ile seslenmeyi uygun bulmuştu. Meşrutiyet ve Kanun-u Esasi sözcüklerinin geçmediği tezkerenin okunmasından sonra Ali Cevat Bey ve isyancıların görüşlerini dile getiren mebus İsmail Kemal Bey, Ahmet Tevfik Paşa'nın Sadrazam ve Müşir Ethem Paşa'nın Harbiye Nazırı olması hususunda fikir birliğine vardılar. Ayrıca İsmail Kemal Bey'in de Ahmet Rıza Bey'den boşalan Meclis Başkanlığına getirilmesi üzerinde anlaştılar.

II. Abdülhamid, hükümetin 13 Nisan günü saat 13:30 sularında telgraf ile istifasını bildirmesinin ardından Sadaret makamına atamayı düşündüğü Tevfik Paşa'yı da Yıldız Sarayı'na çağırmıştı. Sarayda 14 Nisan sabahı çıkacak Sadaret Hatt-ı Hümayunu'nun hazırlanması ile ilgilenen Tevfik Paşa, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının kendisi tarafından atanmasını isteyen II. Abdülhamid'e karşı çıktı. Tevfik Paşa'nın "Kanun-u Esasi'ye aykırı olan bu şartı kabul etmeyeceğini" bildirmesi üzerine Padişah ısrarından vazgeçti ve ertesi gün çıkan fermanda "Kanun-u Esasi'nin muhafazası" istendi.

II. Abdülhamid'e, Meclis'e ve herhangi bir partiye dayanmayan yeni kabine çok güçsüzdü. Tevfik Paşa, Ahrar Partisi'ne yakın olan İsmail Bey'e Adliye Nazırlığını, Hüseyin Hilmi Paşa'ya da Dahiliye Nazırlığını kabul ettirememişti.

Tevfik Paşa Kabinesi şu isimlerden oluşuyordu:

Harbiye Nazırı Müşir Ethem Paşa, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa (devrik kabineden) , Maliye Nazırı Nuri Bey, Adliye Nazırı Hasan Fehmi Paşa (eski Şura-yı Devlet Reisi), Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey (devrik kabineden), Ticaret ve Nafia Nazırı Gabriyel Noradunkyan Efendi (devrik kabineden), Orman, Maden ve Ziraat Nazırı Mavrokordato Efendi (devrik kabineden) , Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hamade Paşa (devrik kabineden), Dahiliye Nazırı Adil Bey (vekaleten) ve Bahriye Nazırı Hacı Emin Paşa (eski Şura-yı Bahriye Reisi).

Hüseyin Hilmi Paşa

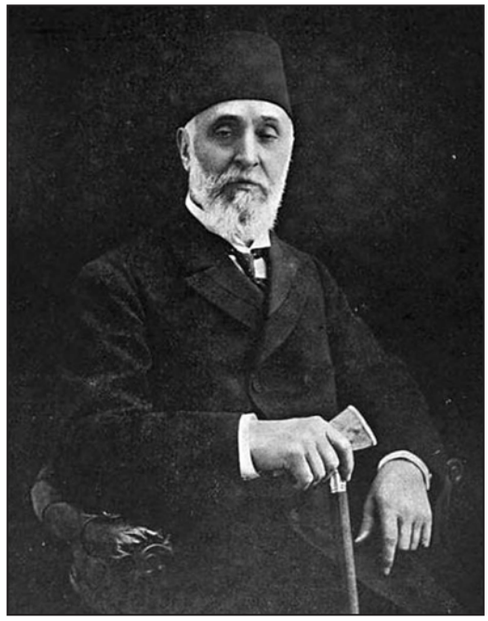

Ahmed Tevfik Paşa

Ali Kabuli Bey'in Öldürülmesi

31 Mart Vakası'nın en üzüntü verici olaylarından biri de Asar-ı Tevfik Zırhlısı Komutanı Binbaşı Ali Kabuli Bey'in 15 Nisan 1909 tarihinde Yıldız Sarayı önünde isyancı bahriye askerleri tarafından öldürülmesidir.

Prens Sabahaddin'in deniz subayları ile yaptığı toplantıya katılan Ali Kabuli Bey, "isyanın genişlemesi ve meşrutiyetin tehlikeye girmesi halinde Yıldız Sarayı çevresinde toplanan asilerin topa tutulması" yolunda alınan kararı benimsedi. Daha sonra zırhlısındaki askerlerin isyana katılmasını önlemek gayesiyle bir konuşma yaptı ve "Padişah milletle kaimdir, milleti mahvetmek isteyen kim olursa olsun bu toplarla onu kahretmek boynumuzun borcudur." sözleriyle tavrını ortaya koydu. Ancak, başta gemi mürettebatından Abanalı Osman Çavuş olmak üzere bazı tahrikçiler ve Asar-ı Tevfik'e sızmayı başaran isyancılar, deniz subayları toplantısını gizlice dinleyen bir askerin anlattıklarını çarpıtarak ortalığı alevlendirdiler. "Prens Sabahaddin Bey ile anlaşan Ali Kabuli Bey, Yıldız Sarayı'nı ve Padişah'ı bombalayacak!" sözleriyle provoke edilen mürettebat, Bahriye Eri Rizeli Enes liderliğinde, ertesi gece odasına girdikleri kaptanı karga tulumba bağlayıp geminin ambarına hapsettiler.

15 Nisan günü tersaneye götürülürken denize atlamak isteyen, ancak bunu başaramayan Ali Kabuli Bey daha sonra Bahriye Şurası'na çıkartıldı ve serbest bırakılmasına karar verildi. Buna rağmen kendisini bırakmayan askerler, Divrikli İsmail ve arkadaşı İnebolulu Yakup'un da teşviki ile Padişah'ın huzuruna çıkarılmasına karar verdiler. Halkın korku dolu bakışları arasında, elleri arkadan bağlanmış olarak tekme dipçik sürüklenirken iç giysileri dahi parçalanan ve iki defa bayılan Ali Kabuli Bey, toz toprak içinde kalmış bir kan yumağı halinde Yıldız Sarayı'na getirildi.

Onbaşı Halis Efendi, Ali Kabuli Bey'in durumunu şöyle anlatıyor:

"Kaptan yaklaştıkça nasıl olup da hala can vermediğine hayret ettim. Yüzü gözü tanınmaz haldeydi. Şakağında derin bir yara açılmıştı. Elbisesi paramparça edilmişti. Beyaz iç donunun yer yer kızıl kana bulandığı görülüyordu."

İsyancı bahriye askerleri yakaladıkları Muhafız Kıtası imamı Sadık Hoca'dan bir konuşma yapmasını ve dua etmesini istediler. Ancak işin nereye varacağını anlayan Hoca teskin edici bir konuşma yaptı ve dua etmedi. Memnun kalmayan ve arayış içine giren isyancıların ikna ettiği tabur imamı Murad Efendi'nin Karadeniz şivesiyle yaptığı konuşma ve dua olayların alevlenmesine sebep oldu.

Kasımpaşa Bahriye Nezareti Binası

Yıldız Sarayı bahçesinde bunlar olurken, durumu öğrenen II. Abdülhamid gelişmeleri izleyen Başkatip Ali Cevat Bey'in arkasından pencereye yürüdü. Ancak, Ali Cevat Bey'i ve Padişah'ı görmeyen bahriye askerleri Ali Kabuli Bey'i Mabeyn nöbetçi kulübelerinden birisine kapattılar. Bu sırada olanları Onbaşı Halis Efendi'nin ağzından dinleyelim:

Bahriye askerleri duvar boyunca istirahat edip beklerken kulübeye yaklaştım ve sessizce kaptanın hatırını sordum. Ne kadar bitkin ve sönük olduğunu anlatmam mümkün değildir. Ölüyü andıran haliyle benden su istedi. Nöbetçinin testisini kaptım ve

getirdim. Ağzına dikip yarısını içtikten sonra yüzüme bakarak "Allah senden razı olsun! Ölmüşlerinin canına değsin!" dedi. Bu sırada Padişah'ı pencerede gören askerler de birkaç adım geri çekildiler.

Abdülhamid, zeminden yüksekte bulunan pencerenin altında duran Seryaver Şakir Paşa ve İkinci Fırka Komutan Muavini Veli Paşa'ya askerlerin ne istediğini sordu. Gürültüden Padişah'ın ne söylediğini anlayamayan Şakir Paşa, biraz ilerde duran iki askeri pencerenin önüne çağırdı. Bu askerlerden birisinin "Kötü bir adam olan Ali Kabuli Bey'in sarayı ve İstanbul'u topa tutmak istediğini" söylemesi üzerine Padişah "Ali Kabuli Bey'in bu emri kimden aldığını" sordu. İsyancı askerler de "Bahriye Nazırı Vekili Emin Paşa'dan aldığını" söylediler. Bunun üzerine askerlere "Gidin!" anlamına bir işaret yapan Abdülhamid, arkasında duran yaveri ile konuştuktan sonra isyancılara Ali Kabuli Bey ile görüşmek istediğini bildirdi.

Bu olaylardan sonra pencerenin önüne getirilen ve kendisini askerce selamlayan Ali Kabuli Bey'e "Sizin için neler söylüyorlar Kaptan Bey!" diyen Abdülhamid, eliyle cevap isteyen bir işaret yaptı. Ali Kabuli Bey de titrek ve güçsüz bir sesle "Asar-ı Tevfik Zırhlısı Süvarisi Binbaşı Ali Kabuli kulları şevketmeab efendimize Allah'ın uzun bir ömür ihsan etmesini diler. Askerlerin şikayetleri cahilanedir, iftiradır, eser-i teşviktir şevketli Padişahım." karşılığını verdi. "O adamı bana teslim edin. Ben tahkik ederim!" sözleriyle görüşmeyi sona erdiren Abdülhamid, etrafındaki paşalara Ali Kabuli Bey'in güvenlik altına alınıp karakola götürülmesini ferman buyurdu ve pencerenin önünden çekildi. Şakir Paşa da gür bir sesle "Mahzene götürmenizi irade buyurdular!" diyerek Padişah'ın fermanını tekrar etti.

Askerler hemen Ali Kabuli Bey'in bulunduğu kulübeye hücum ettiler. Kaptanı yaka paça çıkardılar ve sürükleyerek duvar boyunca götürmeye başladılar. Sarayın köşesi dönülünce askerlerden birisi kaptanın sırtını süngüsü ile hafifçe dürttü ve "Yürü hain yürü!" diye bağırdı. Başka bir askerin süngüsünü biraz daha fazla dürtmesinden sonra yedi-sekiz süngü daha üşüştü kaptanın vücuduna. Zavallı, lahzada delik deşik oldu ve bulunduğu yerde kıvrılırken etrafı kan gölüne döndü. Gözü dönmüş caniler, öldükten sonra da rahat bırakmadıkları Ali Kabuli Bey'in tenasül organına bakarak etrafa "Sünnetsizmiş, gavurmuş!" gibi laflar savurmaktan geri durmadılar.

İsyana katılan askerlerden bir grup Yıldız'da

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelip isyanı bastırmasının ardından Ali Kabuli Bey'in katline karışan bahriye askerleri ile onları dualarıyla teşvik eden tabur imamı dahil 23 kişi Divan-ı Harb-i Örfi kararıyla idam edildiler. Şüpheliler listesindeki Enderun-ı Hümayun müezzinlerinden Ali Efendi Sakız Adası'na sürüldü. Katillerden birisi olduğu iddiasıyla hakkında idam kararı verilen Durmuş Çavuş, 11 Temmuz 1910 tarihinde saklandığı Rize'nin Hamallar köyünde yakalanıp infaz edildi.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Divan-ı Harp tarafından hazırlanan raporda kullanılan dil dikkat çekicidir:

"Asar-ı Tevfik Süvarisi Binbaşı Ali Kabuli Bey'i Yıldız Sarayı önünde ve Padişah'ın memnuniyet dolu bakışları altında öldürdükten sonra bir ağaca asarak vahşetin emsalsiz bir levhasını vücuda getirdiler."

Bu anlatım tarzı Padişah'ın Ali Kabuli Bey'in öldürülmesini istediği iddiasında bulunanları haklı çıkarır nitelikte olmasına rağmen, genel kanı Padişah'ın gözü dönmüş askerleri engelleyemediği yönündedir. Nitekim Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu anılarında babasının bu olaydan duyduğu üzüntüyü şu satırlar ile anlatır:

Ali Kabuli Bey'i getirip de "Padişah'ı isteriz!" diye bağırdıkları gün çok bezgin ve kederliydi. Allah şahidimdir ki babamı bütün saltanatı müddetince, tahttan indirildiği vakit ve Selanik'e sürgün giderken bile bu kadar bitkin ve meyus görmedim.

Hükümete ve Padişah'a Gelen Telgraflar

14 Nisan 1909, Tevfik Paşa Kabinesi'nin resmen göreve başlaması üzerine Anadolu ve Rumeli Vilayetlerinden Padişah'a ve Sadaret'e bu durumu kabul etmediklerine dair telgraflar çekilmeye başlandı.

15 Nisan, "Bulgar Müttahid Milli Fırkası Merkez-i Umumisi" imzasıyla Selanik'ten Padişah'a telgraf çeken grup, meşrutiyet uğruna canlarını bile vermeye hazır olduklarını bildirdi.

Dranç'tan Sadaret'e çekilen telgrafta "bazı sefiller tarafından Meclis-i Mebusan'a saldırılarda bulunulduğu" ifade edilerek halkı teskin etmek için hükümetten konu hakkında bir açıklama yapması istendi.

Kılkış Bulgar Demokrat Kulübü ve Kılkış Bulgar Meşrutiyet Kulübü tarafından Padişah'a gönderilen telgrafta "Meşrutiyete muhalif ve gayrimeşru olarak kurulan kabineye itimadımız olmadığından bu kabineyi katiyyen tanımayacağımız gibi, meşrutiyetin hilafına vukua gelen her türlü ahvale karşı bütün varlığımız ile mücadele edeceğiz." denildi.

Usturumca ve Petri'ten çekilen telgraflarda Müslümanlar, Rumlar ve Yahudiler ortak imzaları ile meşrutiyeti canları pahasına koruyacaklarını bildirdiler.

Ahmed Cemal Paşa. (Gutenberg)

Talat Paşa

16 Nisan, "Osmanlı İttihat Terakki Cemiyeti Yanya Vilayeti Heyet-i Merkeziyesi" imzasıyla gelen telgrafta "meşrutiyete aykırı olarak iş başına gelen Tevfik Paşa Kabinesi'nin eli kanlı olduğu" ifade edildi.

İpek İttihat Terakki Cemiyeti tarafından Sadaret'e çekilen telgrafta Tevfik Paşa tehdit edildi ve çekilmesi istendi.

"Osmanlı İttihat Terakki Cemiyeti Manastır Vilayet Heyet-i Merkeziyyesi" imzasıyla Sadaret'e çekilen bir telgrafta kabinenin kabul edilmediği bildirildi ve "iki güne kadar uygun bir karar verilmezse Edirne, Selanik, Kosova, İşkodra ve Yanya'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılacağı" tehditinde bulunuldu.

Kırşehir İttihat Terakki Cemiyetinden Zaptiye Nezaretine çekilen bir telgrafta ise "Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Doktor Nazım'ın hayatta olup olmadıkları" soruldu ve "zerre-i vücutlarına halel gelmiş ise beherine binlerce can alacakları" tehditinde bulunuldu. Zaptiye Nezareti bu telgrafa karşı Kırşehir İttihat Terakki Cemiyetine "Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit ve Doktor Nazım Beylerin hayatta olduklarını" bildirdi.

Yeni Meclis Başkanı'nın Seçimi

15 Nisan 1909 tarihinde Meclis katipleri Abdülaziz Mecidi ve Nesim Mazilyan imzası ile gezetelere verilen ilana binaen 16 Nisan günü en yaşlı üye Ali Naki Bey başkanlığında toplanan Meclis-i Mebusan ilk celsede bir "Mebusan Beyannamesi" yayınlanmasını oybirliği ile kabul etti. İkinci celsede meşrutiyete sadık kalma garantisi verildi ve üçüncü celsede "Cebeli Lübnan eşrafından Lazkiye mebusu Mehmed Aslan Bey'in 31 Mart hadiselerinde şehadeti" görüşüldü. Cenazenin memleketine gönderilmesi sırasında bütün mebusların hazır bulunması kararlaştırıldıktan sonra istifa eden Ahmet Rıza Bey'in yerine Meclis Başkanı seçmek için oylama yapıldı. 188 mebusun oy pusulalarına üç isim yazmak suretiyle katıldığı seçimde Divaniye mebusu Mustafa Nuri Efendi 93 oy, Canik mebusu Nail Bey 82 oy, Berat mebusu İsmail Kemal Bey 68 oy, Kastamonu mebusu Ahmet Mahir Efendi 54 oy aldılar.

Erzurum ve Erzincan'da Meydana Gelen Olaylar

13 Nisan 1909 tarihinde IV. Ordu birliklerinin bulunduğu Erzincan ve Erzurum'da ayaklanmalar oldu. Erzurum'da üç Nizamiye taburunun iştirak ettiği ayaklanmanın destekçisi 7. Fırka Komutanı Yusuf Paşa olaydan sonra Divan-ı Harp tarafından yargılandı ve idama mahkum edildi. Erzincan'da sancaklarının uçlarına Kuran-ı Kerim bağlayıp "Şeriat isteriz!" diyerek kışlalarından çıkan askerler ile görüşen IV. Ordu Komutanı Müşir İbrahim Paşa cuma namazından sonra Cirit Meydanı'nda toplanmalarını istedi. Burada yaptığı konuşma ile sakinleştirdiği asi askerleri ertesi gün Piyade Kışlası önünde yapacağı toplantıya katılmaya ikna etti. Daha sonra yayınladığı "Erzincan'daki subaylar, hükümet ve belediye erkanı, müftü, imamlar, öğretmenler ve şehrin ileri gelenleri yarın sabah Piyade Kışlası'nda toplansınlar. Gelmeyenlere ağır cezalar verilecektir!" emri ile şehrin erkanını da bu toplantıya katılmaya zorladı.

14 Nisan sabahı Şeyh Fevzi Efendi ile Piyade Alayı önüne gelen İbrahim Paşa'nın "Askerler şeriat istiyorlar. Şayet şeriata muhalif bir iş varsa söyleyin, vereceğiniz fetva ile cezalandıralım!" söylemi üzerine bir imam "Bizim mahallede Kurmay Yüzbaşı Filibeli İsmail Bey minarede ezan okuyan müezzine 'Ne bağırıyorsun!' diyerek İslamiyet'e hakaret etti." şikayetinde bulundu. Meydana çağrılan İsmail Bey de "Ben İslam oğlu İslam'ım ve böyle bir harekette bulunmadım. Sadece müezzine ezanı daha iyi okuması için makam öğrenmesi gerektiğini söyledim!" şeklinde bir savunma yaptı. Bunun üzerine Müftü Efendi'nin isteğiyle önce İsmail Bey, sonra orada bulunan ahali ve askerler üç kere şahadet getirip tövbe ettiler.

Bu olaylardan sonra, Müşir İbrahim Paşa meydanda bulunan askerlere "İşte gördünüz. Müftü ve ulema karşısında subaylar tövbe ettiler, imanlarını yenilediler. Onları tekrar komutanlığa kabul ediyorsunuz değil mi?" diye sordu. Hep bir ağızdan gelen "Ediyoruz!" cevabı üzerine akşam yemeğinde kuzu ve helva hazırlanmasını emretti ve askerleri kışlalarına gönderdi.

31 Mart Sürecinde Adana'da Meydana Gelen Ermeni Olayları

Adana Vilayetindeki Ermenilerin meşrutiyetin ilanından itibaren silahlanmaya başlamaları, oturdukları evlerin kapılarına Ermenistan arması işlemeleri, üzerinde Ermenice yazılar olan sigaralar içmeleri, üstelik Adana'ya gelen bazı kişiler tarafından tahrik edilmeleri Müslüman ahalinin dikkatini çekmeye başlamıştı. Bu sırada Mersin'deki Ermenilerin "Ermeni Tarihi'ni anlatan bir tiyatro" sahneye koymaları olayların tırmanmasına sebep oldu.

Olaylar sonrası Adana

Meşrutiyetin ilanından itibaren üç ay kadar İstanbul'da kalan ve daha sonra geri dönen Adana Ermeni murahhası Muşeğ Efendi'nin faaliyetleri olayların çıkmasında büyük bir rol oynadı. Muşeğ Efendi Adana'ya geldikten sonra kendisine gönderilen mektupları da dikkate alarak bölgedeki gelişmelerin Ermenileri bir felaketin eşiğine getirdiği kanısına vardı. Bu düşüncelerini Bab-ı Ali ve Adana Valiliğine bildirdi; ayrıca Avrupa ülkelerinin temsilcilerine de başvurdu. Yaptığı başvuruların sonuçsuz kalması üzerine Adana ve çevresindeki illerde bulunan Ermenilere can, mal ve ailelerini savunmak için silahlanmalarını tavsiye etti. Ancak, Osmaniye'de yaptığı bir konuşmada "Ermenistan için çalışınız, hiçbir şeyden korkmayınız, fedailerimiz bize kafidir, gerektiğinde yabancı devletlerin desteğini de alacağımızdan emin olunuz!" demesi bir Ermeni devleti kurmak amacıyla hareket ettiğini gösteriyordu.

Gökdereliyan adında bir Ermeni ve çetesinin iki Müslümanı öldürüp Adana'dan kaçmalarından sonra olayların alevlenmesi üzerine gönderilen kuvvetler ile Ermeniler arasında çatışma çıktı ve daha sonra Müslüman halk da olaylara karıştı.

14 Nisan 1909, Ermeniler kiliseden gelen bir haber ile dükkanlarını kapattılar. Durumu öğrenen Dahiliye Nezareti her türlü kuvvetin kullanılıp asayişin muhafaza edilmesi için emir vermesine rağmen, Müslüman esnaf da dükkanlarını kapatmayı tercih etti. Bu sırada şehre gelen ve olayları izlemek isteyen İngiliz Konsolosu da yanına 10 asker ve bir subay alarak şehri dolaştı.

15 Nisan, Adana'daki olaylar büyüyüp genişlemeye başladı ve Hamidiye'den sonra Misis'te de karışıklıklar çıktı. Bunun üzerine Valilik, Dahiliye Nezaretine çektiği bir telgraf ile Adana'da bulunan kuvvetlerin olayları bastırmaya yeterli olmadığını bildirdi ve derhal destek gönderilmesini istedi.

Gün içerisinde Jandarma Komutanı ile birlikte gezintisini sürdüren İngiliz Konsolosu, Ermeniler ile askerler arasında çıkan çatışmada koluna isabet eden bir kurşun ile yaralandı.

16 Nisan, bir ihtilale dönüşen olayların Cebel-i Bereket'e sıçraması ve destek alan Ermenilerin ağaçları keserek tabyalar yapması üzerine yetkililer Dahiliye Nezaretine telgraf çekerek acilen asker gönderilmesi isteklerini yinelediler.

Bölgeye gönderilen II. Ordu'ya mensup Silifke Redif Alayı'nın çevreyi bir harabeye çeviren aşırı sert tutumu sonucu olaylar Mayıs ayı başında sona erdi. Bu sırada Amerikan, İngiliz ve Fransız zırhlıları da bir çarpışma çıkması halinde Ermenilere yardımcı olmak üzere Mersin ve İskenderun açıklarında beklediler.

Resmi kaynaklara göre olaylar sırasında Adana ve çevresinde 17.000 Ermeni ve 1.850 Müslüman öldürüldü. Olayların sonrasında Adana Valiliğine tayin edilen Cemal Paşa, bir Ermeni ve aşırı güç kullandıkları gerekçesiyle 47 Müslümanı astırdı.

Olaylar sonrası evsiz kalan Ermeniler

Adana'da olaylar sonrası su değirmenlerinden çıkartılmış Ermeni cesetleri

Adana olayları sonrası idamlar

İSYANIN BASTIRILMASI

Hareket Ordusu'nun Kurulması

13 Nisan 1909, Selanik'te İhsan Namık Bey'in evinde misafir olarak kalan İttihat Terakki Genel Sekreteri Mithat Şükrü Bey, bilgi istediği Edirne Valisi Reşit Paşa'dan "İstanbul'da askeri isyan var; mektepli zabitleri ve masum kimseleri sokakta öldürüyorlar, şeriat istiyorlar." şeklinde bir cevap aldı. Durumu derhal III. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'ya anlattıktan sonra İttihat Terakki Cemiyeti Selanik Heyet-i Umumiyesi adına gönderdiği telgraflar ile çevre vilayetleri ve kazaları bilgilendirdi. Toplanan İttihat Terakki Cemiyeti Selanik Heyet-i Umumiyesi, 1908 yılı Eylül ayında yapılan genel kongrede alınan karar gereği genel merkezin İstanbul'dan Selanik'e alındığını ilan etti ve yeni bir heyet oluşturmak için Manastır, Üsküp, Yanya, İşkodra ve Edirne'den birer üye yollanmasını istedi. Halk arasında iyi bir tesir uyandırmak düşüncesiyle Ateşemiliter Enver Bey ve Fethi Bey Selanik'e davet edildiler. Ayrıca Rumeli'den bir kuvvetin İstanbul'a gönderilmesine karar verildi.

İttihat Terakki'nin önde gelenleri. Ayaktakiler: Soldan ikinci Enver Bey ve en sağda Mithat (Bleda) Bey
Oturanlar: Soldan ikinci Talat Paşa sonra Ahmet Rıza Bey, Hafiz Hakkı Paşa ve Suat Hayri Bey

14 Nisan, İttihatçıların İstanbul'a gönderilecek kuvvetlerin başına geçmesi için ikna ettiği Ferik Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretine "İstanbul'da ölüm vakaları olduğuna dair şayialar vardır ve burada halk heyecan içindedir. Olayları sona erdirip halkımızı sükuna kavuşturmak için İstanbul üzerine yürüme hazırlığı yapmaktayız." şeklinde bir telgraf çekerek bilgi istedi. "Harbiye Nazırı Ethem" imzası ile gelen cevabi telgrafta "III. Ordu'dan gönderilen 2. ve 4. Avcı Taburlarının önayak olmasıyla başlayan isyanda Adliye Nazırı ile Lazkiye mebusunun yanlışlıkla öldürülmelerinden başka bir vukuat olmadığı" bildirildi. Ayrıca "siyasi problemlere sebebiyet vermemek için İstanbul'a gelmekten sakınılması" tavsiye edildi.

O sabah İstanbul'da bulunan damadı Mustafa Rahmi (Evrenos) Bey'den gelen telgraf ile isyanı öğrenen Selanik 9. Redif Tümeni Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa ile maiyetinde bulunan Erkan-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) Bey de yaptıkları görüşme sonunda İstanbul'a bir kuvvet gönderilmesi hususunda fikir birliğine vardılar. Gün içerisinde Mahmut Şevket Paşa ve subaylarının yaptığı görüşmeler sonucu Selanik'te genel seferberlik ilan edildi. Kısa sürede Selanik Redif Tümeni'nin bütün taburları silah altına alındı. Selanik Redif Alayı Albay Naki Bey, Serez Redif Alayı Erkan-ı Harp Miralayı Hazan İzzet Bey kumandası altında toplandılar. "Hareket Ordusu" adı verilen kuvvetlerin başına Selanik 9. Redif Tümeni Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa getirildi ve Kurmay Başkanlığına da Kolağası (Yüzbaşı) Mustafa Kemal Bey atandı. Bu sırada Edirne'de Kazım (Karabekir) Bey'in evinde toplanan İsmet, Seyfi, Topçu Yüzbaşı Sabri, Jandarma Yüzbaşı Refet ve Topçu Yüzbaşı Faik Beyler askeri bir harekatta bulunmadan önce olayları öğrenmek için iki kişinin İstanbul'a gönderilmesine karar verdiler. Böylece kıyafet değiştirerek İstanbul'a giden Sabri ve Faik Beyler ertesi gün "İrtica hortlamıştır ve derhal önlem alınmalıdır!" anlamına gelen "Annem hastadır!" mesajını gönderdiler. Bunun üzerine II. Ordu Komutanı Salih Paşa ile görüşüp bütün vatanın tehlike altında olduğunu anlatan zabitler birliklerini hazırlamaya başladılar.

15 Nisan, yayınlanan bir genelge ile Hareket Ordusu Mürettep Tümeni'nin savaş düzeni ilgili subaylara bildirildi.

Selanik'ten İstanbul'a gönderilen kuvvetlere "Hareket Ordusu" adını veren Mustafa Kemal Bey bu kararı nasıl aldığını şöyle anlatır:

İstanbul'a ve sefirlere hitaben yazdığımız iki beyannamenin altına bir imza konulması gerekiyordu. Bazı arkadaşlar "Hürriyet Ordusu" ismini uygun buldular. Oysa bütün ordu hürriyet için vardı ve "Operasyon Kuvvetleri" denilmesini de uygun bulmadım. Sonra, Fransızca mouvement (hareket) kelimesi aklıma geldi ve yürüyüş halindeki kuvvetlerimize "Hareket Ordusu" isminin

layık olduğuna kanaat getirdim.

Mustafa Kemal Bey harekatın şu plan çerçevesinde yapılmasını uygun görmüştü:

* Nakliyatın temini için Şark Şimendifer Kumpanyası'nın yardımını temin etmek
* Kıtaları trenle Hadımköy'e nakletmek ve Hadımköy-Halkalı arasında toplanmak
* Vaziyete göre İstanbul'u işgal etmek üzere ileri harekata başlamak
* Silahlı silahsız her türlü mukavemeti şiddetle yok etmek
* Asi kıtaları silahtan tecrit etmek
* İsyana iştirak eden tüm erbaşı tevkif etmek
* Sefarethanelerin, bankaların, yabancı uyrukluların ve azınlıkların zarara uğramaması için gerekli tedbirleri almak

16 Nisan, Hareket Ordusu Selanik'te hazırlıklarını sürdürürken, Edirne'den Erkan-ı Harp Binbaşısı Kazım (Karabekir) Bey komutasında trenle hareket eden 12. Alay'ın iki taburu Çatalca'ya geldiler.

17 Nisan, Üsküp mebusu Said Efendi, Kastamonu mebusu Yusuf Kemal Bey, Yanya mebusu Esat Paşa, Berat mebusu İsmail Kemal Bey, Dersaadet mebusu Kozmidi Efendi dahil yaklaşık 30 mebustan oluşan bir nasihat heyeti, Çatalca'da Kazım (Karabekir) Bey ile yaptıkları gizli görüşmede "Hadımköy'e gelmekte olan askerler ile İstanbul'daki asi askerler arasında bir çarpışmaya engel olunması gerektiğini" konuştular.

İsmet (İnönü) Bey

Refet (Bele) Bey

Hareket Ordusu'nun Hadımköy'e Gelmesi ve İstanbul'u İşgal Etme Hazırlıkları

18 Nisan, hazırlıklarını tamamlayan Hareket Ordusu'nun ilk birlikleri trenler ile İstanbul'a hareket ettiler. Ancak yeterli sayıda tren olmayışı sevkiyatın aksamasına sebep oldu.

19 Nisan, Ayastefanos'a (Yeşilköy) gelen Selanik Jandarma Taburu tren istasyonunu işgal etti.

Gün içerisinde, Hareket Ordusu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin Kanun-u Esasi'ye aykırı olarak düşürülmesi sebebiyle yeni kurulan Tevfik Paşa hükümeti ve bu kabinede yer alan Harbiye Nazırı muhatap kabul edilmediği için Erkan-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'ya aşağıdaki telgrafı gönderdi:

33 senelik devamlı ve meşum bir istibdat devrine son verilerek meşrutiyet ilan edildikten sonra, şimdi de irticai ve kanlı askeri bir ihtilal ile karşı karşıyayız. Osmanlı ordusunun namusunu kurtarmak için İstanbul'da kara ve deniz silah arkadaşlarımızdan aşağıdaki hususları yerine getirmelerini rica ediyoruz:

"31 Mart (13 Nisan) gününden önce İstanbul'daki kara ve deniz kuvvetleri ile gemilerde görevli olan olan bütün komutanlar ve subaylar geri gönderileceklerdir. Askerler ile küçük rütbeli zabitler bundan sonra siyasi işlere karışmayıp körü körüne itaat ederek kutsal askerlik vazifesi ile meşgul olacaklarına dair Şeyhülislam, Fetva Emini ve Ders Vekili Efendilerin önünde ve komutanlarının huzurunda Kuran-ı Kerim'e el basarak yemin edeceklerdir.

Kendilerini 'Şeriat isteriz!' diye kandırarak vatanı tehlikeye düşürmüş olan alçakların cezalandırılması için ordumuz tarafından ele alınacak inzibati tedbirlere katiyen müdahale edilmeyecektir. Ordumuz erlerine yan gözle dahi bakılmayacaktır. İsyancılar kendilerini aldatmış olan hafiye ve alçakları subaylarına bildireceklerdir."

Bu isteklerimizi kabul eden ve itaat gösteren isyancı askerlere katiyen ilişilmeyecektir.

20 Nisan, Hadımköy'e gelip karargah kuran Hareket Ordusu Komuta Heyeti, birliklerin ertesi gün bulunmaları ve denetim altında tutmaları gereken yerler hakkında sözlü bir bildiri yayınladı. Bu arada, İstanbul'a hareket edildiğinde karşı taraftan gelebilecek bir saldırıya karşı tedbir almak gayesiyle keşif ve istihbarat yapmak için subaylar görevlendirildi. Ayrıca bütün birliklere gönderilen telgraflar ile askerlerin dini vecibelerini yerine getirmelerine önemle dikkat edilmesi istendi. Hareket Ordusu Mürettep Tümeni Kurmay Başkanlarından Kolağası Mustafa Kemal Bey de İstanbul'da yapılması düşünülen harekat ile ilgili olarak "Sarık saran gizli örgüt mensuplarının din perdesi altındaki faaliyetlerinin kendilerine menfaat sağlamaktan başka gayesi yoktur. Din, şeriat ve vatanın gerçek menfaati, Kuran-ı Kerim'in hükümlerini ve bu hükümlerin gereği olan Kanun-u Esasi'yi muhafaza etmektir." açıklamasında bulunarak Hareket Ordusu'nun hedefini ortaya koydu.

Fethi (Okyar) Bey

Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey

21 Nisan, düzenli bir şekilde İstanbul'a doğru ilerleyen Hareket Ordusu'nun Halkalı Ziraat Mektebi'nde karargah kurmasından sonra Kurmay Başkanı Mustafa Kemal Bey tarafından kaleme alınan şu beyanname İstanbul'da yayınlandı:

Millet senelerden beri zulüm yapan istibdat kuvvetlerini parçalayarak meşru meşrutiyet hükümetini kurdu. Bu kan dökülmeden yapılan mutlu inkılaptan zarar gören aşağılıklar meşru olmayan şekilde menfaat elde etmeye hizmet eden geçmiş idarenin iadesi için bin türlü hile yollarına ve alçaklıklara müracaat ederek meşrutiyet hükümetini zarara uğratmak istediler ve bütün insanlık aleminin lanetlediği İstanbul faciasının meydana gelmesine sebebiyet vererek masum kanı döktüler.

Ulusumuz, hayatının yegane garantisi olan meşrutiyetin zarara uğratılmak, şeriat hükümlerinin ve halkımızın genelinin saadeti ve huzurunu kuvvetlendiren anayasamızın ayaklar altına alınmak istendiğini gördü. Bu alçakça hareketin gerçek sorumlularını kesinlikle cezalandırmak lüzumunu takdir ederek genel heyeti ile İstanbul üzerine yürümeye karar verdi ve ilk icra kuvveti olmak üzere işte bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

Hareket Ordusu'nun amacı, meşru meşrutiyet idaresinden memnun olmayan vatan ve ulus hainlerine son ve kesin bir uyanış dersi vermektedir.

Zulüm gören halk ve tarafsız kişiler himaye edilecek; teşvikçiler, bozguncular ve ortakları mutlaka layık oldukları kanuni cezayı alacaklardır.

Fazilet heyeti olan ulema övünç kaynağımız, baş tacımızdır. Ancak şahsi menfaat elde etmek gayesiyle, haince ve yalandan ilmiye kisvesine bürünerek şerefli İslam dinini küçümseyip alay konusu haline getirmekten çekinmeyerek fesat yaymaya kalkışan birtakım gizli örgüt üyeleri elbette kanun ve şeriat hükümlerine göre muamele görmekten kurtulamayacaklardır.

Ulus milletvekillerinin ve güvenilir görüp seçtikleri hükümet üyelerinin hayatları, anayasanın kendilerine verdiği haklar ve yetkiler olduğu gibi korunacak; huzur ve güven kesinlikle sağlanacaktır.

Vatanın kurtuluşu ve ulusal saadetimizin lüzum gösterdiği bu askeri harekatımız esnasında İstanbul'da bulunan saygıdeğer elçilerin ve yabancı misafirlerin huzursuz olmalarına meydan verilmeyecektir. Memleketin iç güvenliğinin, huzurunun ve herkesin malının ve canının korunmasını sağlamak için her türlü tedbirin alınması kararlaştırılmıştır.

İstanbul olaylarında kanları dökülen şehitlerin ruhları karşısında hesap vermeye korkanlar, ancak bu kanlı facianın failleri, tahrikçileri ve ortaklarıdır. Bu hakikati herkes bilmeli ve rahat olmalıdır.

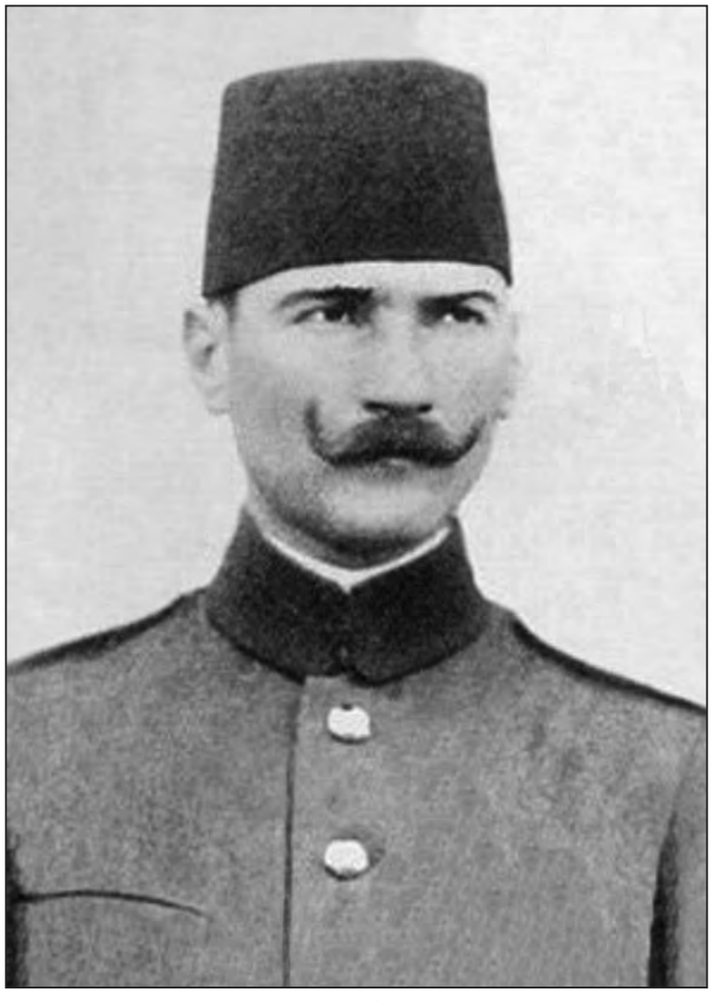

Kolağası Mustafa Kemal Bey

Hareket Ordusu üzerilerine doğru ilerlerken İstanbul'da bulunan asiler ve komutanları bir karşı harekette bulunmak istediler. Hassa Ordusu Komutanı Nazım Paşa ve taraftarları II. Abdülhamid'e Hareket Ordusu'nun durdurulması konusunda teklifte bulundular. II. Abdülhamid bu teklifi kabul etmedi ve İstanbul'daki askerlere Hareket Ordusu'na mukabele etmemeleri hususunda kesin emir verdi.

Ayastefenos'un işgal edilip bölgenin kontrol altına alındığı sırada mali sıkıntının artması üzerine III. Ordu'nun harcamaları için Selanik ve Edirne gümrüklerinden destek alındı. Selanik, Siroz, İskeçe ve Drama'daki tacirler orduya istedikleri kadar ödünç para verebileceklerini söylediler ve böylece Rumeli'den erzak gelmeye devam etti. Ayrıca Harbiye Nezaretinden 200 çadır ve yiyecek gönderildi.

Ahmet Rıza Bey, Enver Bey, Hafız Hakkı Bey ve Fethi (Okyar) Bey'in Ayastefanos'a geldiği sırada Hüseyin Cahit Bey, Mehmet Cavit Bey ve Rahmi (Arslan) Bey gibi önde gelen İttihatçılar ile Selanik'ten hareket eden Hareket Ordusu Genel Komutanı Mahmut Şevket Paşa hükümete çektiği bir telgraf ile ordunun İstanbul'a yürümesinin sebeplerini açıkladı ve alınmasını istediği tedbirleri bildirdi. Ayrıca Mustafa Kemal Bey ile yaptığı görüşmede Bakırköy Kışlası, Rami Kışlası, Baruthane ve Beyoğlu Telgrafhanesinin işgal edilmesini emretti; Enver Bey'in Taşkışla'da, Fethi Bey'in Harbiye Mektebi'nde, Muhtar Bey'in Taksim'de, Niyazi Bey'in Harbiye Nezaretinde, Aziz Bey'in Galata Köprüsü civarında, Kahireli Aziz Bey'in de Tophane'de görevlendirileceğini bildirdi.

22 Nisan, Mahmut Şevket Paşa beraberinde III. Ordu Erkan-ı Harp Reisi Mirliva Pertev Paşa, Ali Rıza Paşa, Mirliva Hasan Rıza Paşa, II. Ordu Komutanı Salih Paşa, birçok asker, erzak ve askeri mühimmat ile Ayastafenos'a geldi.

23 Nisan, Mahmut Şevket Paşa Bab-ı Ali'ye çektiği telgraf ile "ordunun ve donanmanın komutanlığını üstlendiğini" ve Yıldız Sarayı'na çektiği telgraf ile "Hareket Ordusu'nun amacının Padişah'ı tahtından indirmek olmadığını" bildirdi. Donanma subayları da Hareket Ordusu'nun yanında olduklarını açıkladılar. O gece Mahmut Şevket Paşa orduya harekat emrini verdi.

Hareket Ordusu subayları

Ayastefanos'ta Meclis-i Milli'nin Kurulması

19 Nisan, Hareket Ordusu'nun Hadımköy'e geldiğinin duyulması üzerine mebuslar yaptıkları toplantı sonrasında Ayastefanos'a gitmek üzere dağıldılar.

20 Nisan, Ayastefanos'a gelen Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi üyeleri Yat Kulübü'nde Antalya mebusu Ebuzziya Tevfik Bey'in başkanlığında bir toplantı yaptılar. Yüzden fazla mebusun katıldığı bu toplantıda iki meclisin birleşmesi suretiyle Meclis-i Milli'nin kurulması kararı alındı.

21 Nisan, Yat Kulübü'nde Meclis-i Mebusan İkinci Başkanı Talat Bey başkanlığında yapılan toplantıda Ahmet Rıza Bey'in konuşmasından sonra Ayan Meclisi Başkanı Said Paşa çeşitli vilayetlerden Meclis-i Milli'ye gelen telgrafları okudu.

22 Nisan, 200 Meclis-i Mebusan üyesi ve 30 Ayan Meclisi üyesi "Meclis-i Umumi-i Millet" adı altında toplandılar. Divaniye mebusu Mustafa Efendi'nin meclis başkanlığını zorla istifa ettirilen Ahmet Rıza Bey'e devretmesinden sonra yapılan gizli oturumda II. Abdülhamid'in hal edilmesi (tahttan indirilmesi) meselesi de görüşüldü.

23 Nisan, II. Abdülhamid'in hal edilmesi için yapılan görüşmeyi haber alan Mahmut Şevket Paşa, Ahmet Rıza Bey'i yanına çağırarak "Orduyu tehlikede olan Padişah ve milleti korumak gayesiyle buraya getirdim. Mebuslar ile konuşunuz ve Padişah'ın hal edilmesi konusunun asker tarafından duyulmamasını temin ediniz." tavsiyesinde bulundu.

24 Nisan, Yat Kulübü önünden geçen Asar-ı Tevfik, Peyk-i Şevket, Abdülhamid, Feth-i Bülend, Mesudiye gemileri Meclis-i Umumi'yi selamladılar. Donanmanın desteğinden sevinç duyan mebuslar da bu zırhlıları ziyaret ettiler.

26 Nisan, hükümet tarafından kendilerine bildirilen Örfî İdare ilanını kabul eden Meclis-i Milli, Ayastefanos'da yaptığı toplantıları sona erdirip ertesi gün Ayasofya'daki meclis binasında toplanmak üzere dağıldı.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'u İşgali

24 Nisan, 25 tabur, 12 bölük, 8 batarya ve gönüllü kıtalar ile 935 subay, 3312 at, 48 top ve 8 makineli tüfekten oluşan yaklaşık 30.000 mevcutlu Hareket Ordusu birkaç koldan İstanbul içlerine doğru ilerlemeye başladı.

Sağ kanattan ilerleyip Zeytinburnu fabrikalarını işgal ettikten sonra Yedikule'den Sarayburnu'na gelen Binbaşı Hamdi Bey ve Yüzbaşı Ziya Bey'in komutasındaki birlikler, kendilerine karşılık vermek isteyen 1. Avcı Taburu ve diğer askerlerin üstleri tarafından engellenmesi sonucu Topkapı Sarayı'nı çatışmadan ele geçirdiler.

Davutpaşa Kışlası'na gelen birlikler, Ertuğrul Alayı cuma selamlığında bulunduğu için bir sorunla karşılaşmadan içeri girdiler. Namaz dönüşünde durumu gören Ertuğrul Alayı askerleri, Harbiye Nezaretinden ve Fatih Zaptiye Dairesinden aldıkları destek ile 5 tabur halinde kışlayı geri almak için harekete geçtiler. Ancak Harbiye Nazırı Ethem Paşa'nın ikazını hiçe sayarak yaptıkları ataklar başarılı olmadı ve geri çekilmek zorunda kaldılar.

Topkapı'dan önlerinde piyadeler ve arkalarında 36 top ile İstanbul'a giren birlikler Şehremini üzerinden Aksaray'a geldiler. Burada ikiye ayrılan bu birliklerin bir kısmı Divanyolu'nu takiben Ayasofya Meydanı'na giderken, diğerleri hiçbir direniş ile karşılaşmadan Harbiye Nezaretine girdiler.

Edirnekapı'dan şehre giren birlikler Eminönü'ne doğru ilerlerlediler. Fatih Nizamiye Karakolu önünde isyancı askerlerin bu birliklere ateş etmesi üzerine çıkan çatışmada 40 asi öldürüldü ve 32 asi de yaralı olarak teslim alındı. Daha sonra Galata Köprüsü'nü geçerek Topkapı ve Bab-ı Ali'ye gelen bu birlikler isyancıların karşı koyması ve evlerden ateş açılması üzerine top kullanıp akşam üzeri bu direnişi kırdılar.

Kazım (Karabekir) Bey

Enver Bey

Beyoğlu'na giren Erkan-ı Harp Binbaşısı Enver Bey ve Binbaşı Ahmet Muhtar Bey komutasındaki birlikler Taksim Kışlası'nı aldılar. Burada kendilerine katılan Harbiye Mektebi öğrencilerinin bir bölümünü elçilikleri korumak için bırakıp Maçka'ya doğru ilerlediler ve Harbiye Mektebi Süvari Dairesi önünde Enver Bey'in yakın dostu ve sınıf arkadaşı olan Ahmet Muhtar Bey'in şehit olduğu bir çarpışmadan sonra Taşkışla'ya vardılar. Burada beklemedikleri bir direniş ile karşılaşan Hareket Ordusu askerleri Harbiye Mektebi talimhanesine kurdukları toplar ile karşılık verdiler. Ağır top ateşi altında kalan isyancılar teslim olacaklarını bildirmelerine rağmen kendilerini teslim almak için içeri giren askerlere ateş açarak zayiata sebep oldular.

Olay sırasında Taşkışla'da Bando Teğmeni olarak bulunan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde "general" rütbesine kadar yükseldikten sonra emekli olan Mustafa (Turan) Bey, ilgili eserinde Taşkışla'daki olayları şöyle anlatmaktadır:

Taşkışla Komutanı İsmail Hakkı Bey bir gece önce yapılan toplantıda askerlerden Hareket Ordusu geldiği takdirde mukavemet etmeyeceklerine dair söz aldı ve yemin ettirdi. Ancak geceleyin cephaneliğin kapısını kıran askerler buradaki mühimmatı koğuşlara götürdüler ve ertesi gün subaylarının karşı çıkmasına rağmen Hareket Ordusu'nu ateşe tuttular.

Çarpışmaların sona ermesinden sonra Makedonya İhtilal Komitesi Başkanı Sandanski, askerleri ve Bulgar çetecileri ile birlikte Taşkışla Avlusu'na giren Enver Bey'in ilk işi 4. Avcı Taburu'nu silahtan tecrit etmek ve sağ kalanları süngületmek oldu. Daha sonra "Oğlum gazanız mübarek olsun. Avcılara söz geçiremedim; dün yemin ettikleri halde bu fecaate sebebiyet verdiler." sözleriyle olayları anlatan İsmail Hakkı Bey'in üzerine yürüdü ve sille tokat giriştiği komutanın sakalını yoldu. Çok sinirlenen İsmail Hakkı Bey de "Seni utanmaz alçak! Sen bu hareketinle askerliğin şeref ve namusunu tanımayan bir insan olduğunu ispat ettin. Yazıklar olsun sana ki bir Türk zabiti üniforması taşıyorsun. Askerliğin en alçak bir ferdiymişsin ki düşmanlarımızın karşısında bana bu şerefsizliğini gösterdin. Askerlikte değil dindaşın, düşmanın bile olsa teslim olduktan sonra böyle bir muamele yapılmaz. Ben senin kanından, dininden şüpheliyim. Eğer kanında bozukluk olmamış olsaydı - Bulgarları göstererek - bunların karşısında kendi milliyetini ayaklar altına alıp böyle şerefsiz bir harekette bulunmazdın." diyerek Enver Bey'in yüzüne tükürdü. Bunun üzerine Bulgar çetecilerine emir veren Enver Bey, İsmail Hakkı Bey'i yanındaki üç subay ile birlikte kurşuna dizdirdi. Taşkışla'da öldürülen askerler ve subaylar çöp arabaları ile taşınarak bugün Hilton Oteli'nin olduğu yerde bulunan Surp Agop Ermeni Mezarlığı'nda açılan bir çukura gömüldüler.

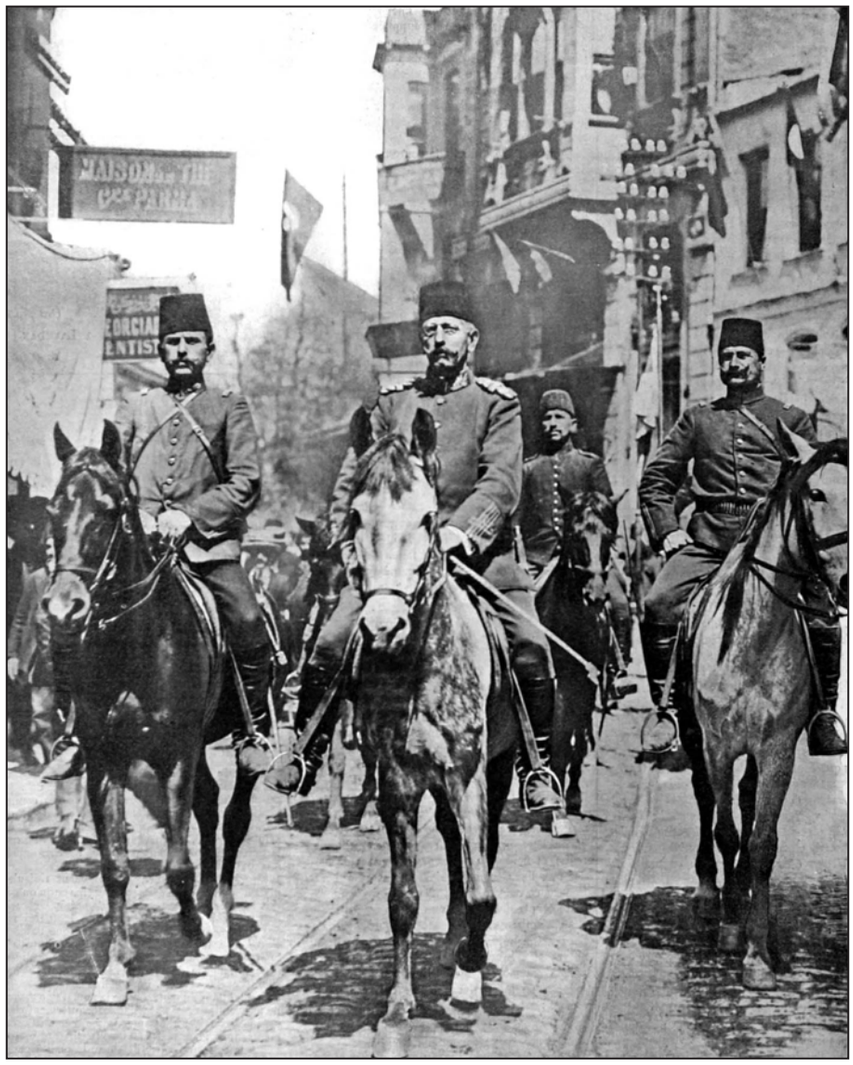

Mahmut Şevket Paşa. (Ullstein Bild)

Gün sonunda resmi bir ilan hazırlatan Mahmut Şevket Paşa "Topkapı Sarayı, Fatih Zaptiye Dairesi, Aziziye Karakolu, Bab-ı Ali, Tophane, Maçka ve İplikhane askerlerinin teslim olduğunu, Taşkışla ve Beyoğlu'nda karşılık veren asilerin silah kullanılarak teslim alındığını" bildirip Hareket Ordusu'nun zaferini bütün millete müjdeledi.

25 Nisan, İstanbul'da güvenliği sağlayan Hareket Ordusu'nun bazı birlikleri III. Ordu Erkan-ı Harp Reisi Pertev Paşa'dan gelen yazılı emir çerçevesinde Yıldız Sarayı'na hareket ettiler. Pertev Paşa'nın daha sonra askerler ve subaylar arasında huzursuzluk çıkabileceği düşüncesiyle emrini geri çekmesine rağmen, 2. Mürettep Tümen Erkan-ı Harp Reisi Binbaşı Kazım Bey sorumluluğu üzerine alarak askerler ve Harbiye Mektebi öğrencileri ile Yıldız Sarayı'nı kuşattı.

Hareket Ordusu'na ait birliklerin saraya girmelerinden önce Rus Elçiliğinden gelen bir habercinin "ülkeden kaçma" teklifini reddeden II. Abdülhamid'in yanında sadece 30 asker bulunuyordu. Elektrik memurları ve kandilciler kaçtıkları için karanlıkta kalan Yıldız Sarayı, Harem Dairesi haricinde tamamen işgal edildi ve yakalanan saray görevlileri Askerlik Dairesine sevkedildi.

Gün içerisinde Selimiye Kışlası'na girilirken, Selanik'ten beş, Kosova'dan beş ve Manastır'dan 13 polis memuru ile üç komiserin İstanbul'a gelmesini isteyen Mahmut Şevket Paşa ve Kurmay Heyeti, Örfi İdare (Sıkıyönetim) ilan edilmesine karar verdiler. Mahmut Şevket Paşa'nın Örfi İdare ilanının elçiliklere bildirilmesini isteyen telgrafından durumu öğrenen Tevfik Paşa, Kanun-u Esasi'ye göre bu yetkinin başkomutanın sorumluluğunda olmadığını bildiği için durumu meşrulaştırmak gayesiyle Padişah'ın iradesini almaya karar verdi. Örfi İdare'yi kabinenin bir teklifi şeklinde II. Abdülhamid'e sundu ve derhal kabul cevabını alıp meseleyi Mahmut Şevket Paşa'ya, Ayastafenos'daki Meclis-i Milli'ye ve elçiliklere tebliğ etti.

26 Nisan, Örfi İdare ile ilgili maddeler "Dersaadet Jandarma Polis Müfettiş-i Umumisi Miralay Galip" imzasıyla İkdam Gazetesi'nde yayınlanırken, bütün bu olaylar sırasında devamlı suçlanan ve hakarete uğrayan Tevfik Paşa hükümeti istifa etti. Ayan Meclisi Başkanı Said Paşa ve Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey'in ısrarı sonucu Tevfik Paşa'nın birkaç gün daha Sadaret'te kalmayı kabul etmesine rağmen, istifasını geri almayan Hassa Ordusu Komutanı Nazım Paşa'nın yerine eski komutan Mahmut Muhtar Paşa atandı.

II. Abdülhamid'in Hal Edilmesi ve Mehmed Reşat'ın Tahta Geçmesi

27 Nisan 1909, Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaret eden Ahmet Rıza Bey ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın "Padişah'ın hal edilmesi" onayını almasından sonra, Meclis-i Milli günün erken saatlerinde II. Abdülhamid'in manevi oğlu gibi gördüğü ve defalarca Sadaret makamına getirdiği Ayan Meclisi Başkanı Mehmed Said Paşa başkanlığında toplandı.

35. Osmanlı Padişahı V. Mehmed Reşat

34 Ayan Meclisi üyesi ve 240 Meclis-i Mebusan üyesi ile birlikte Sadrazam Tevfik Paşa'nın da katıldığı toplantıda bir konuşma yapan Gazi Ahmet Muhtar Paşa "milletin selameti için II. Abdülhamid'in kan dökülmeden, bir fetva ile tahttan indirilmesi ve Veliaht Mehmed Reşat Efendi'ye biat edilmesi" teklifinde bulundu. Bu teklifi kabul eden üyeler Şeyhülislam ve Fetva Emini'ni meclise çağırmak için bir heyet gönderdiler. Bu arada Ayan Meclisi'nden sabık Zaptiye Nazırı Sami Paşa'nın "İstanbul Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildi. Biz de bu ikinci fetihte Veliaht Mehmed Reşat Efendi'yi "V. Mehmed" ünvanıyla tahta çıkartalım." teklifi de kabul edildi. Öğleye doğru Meclis'e gelen Şeyhülislam Mehmed Ziyaeddin Efendi ve Fetva Emini Hacı Nuri Efendi'den sarıklı mebuslardan Elmalılı Hamdi (Yazır) Efendi tarafından hazırlanan Hal Fetvası'nı imzalamaları istendi. Ancak Hacı Nuri Efendi, Padişah'ın kendisine isnat edilen "31 Mart İsyanı'na sebep olmak, dini kitapları yaktırmak ve devlet malını israf etmek" suçlarını işlemediği gerekçesiyle bu isteği kabul etmedi. Tartışmalar sonunda Abdülhamid'in "şer'i kitapları yakıp yırttırması, devlet hazinesini israf ettirmesi, şahısları hapsettirip öldürtmesi" sebebiyle tahttan indirilmesi için yeni bir fetva hazırlandı. Hacı Nuri Efendi aksi yönde görüş bildirmesine rağmen İstanbul mebusu Mustafa Asım Bey'in kendisini ikna etmesi üzerine bu fetvayı imzaladı. Hal Fetvası 13:30 sularında meclisin ekseriyeti tarafından onandı ve Veliaht Mehmed Reşat Efendi "V. Mehmed Reşat" ünvanıyla tahta çıkartıldı.

Antalya mebusu Elmalılı Hamdi (Yazır) Bey

Berat mebusu İsmail Kemal Bey

Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa, Selanik mebusu Yahudi Emanüel (Karasu) Bey, Dranç mebusu Arnavut Esat (Toptani) Paşa, ve Ayan Meclisi'nden Ermeni Aram Efendi Hal Fetvası'nı tebliğ etmek için saraya giderken, Başkatip Ali Cevat Bey 16:30'da yapılan top atışlarından durumu anlamış bulunuyordu. Gelen heyetin "Biz Millet-i Mebusan tarafından gönderildik. Fetva-yı Şerif var ve millet sizi hal etti, ancak hayatınız emindedir." diye kararı bildirmesi karşısında metanetini muhafaza eden II. Abdülhamid, Esat Paşa'ya hitaben şunları söyledi:

"Milletimin iyiliği için yaptığım çalışmaların üzerine sünger çekildi. Bu olaylara ben sebep olmadım, fakat kaderime rıza gösteriyor ve hayatımın hasta biraderimi yıllarca muhafaza ettiğim Çırağan Sarayı'nda idame etmesinden başka birşey istemiyorum. Yarın çoluk çocuğumla birlikte Yıldız Sarayı'nın bahçesinden geçerek oraya giderim. Bu yorgun halimle hiçbir şeye karışmayacağımı bildiriyor ve milletten bu arzumun kabulünü rica ediyorum."

Esat Paşa ve Arif Hikmet Paşa kendilerinin yetkili olmadığını, ancak bu isteklerini meclise ileteceklerini bildirip saraydan ayrıldılar. Mahmut Şevket Paşa'nın II. Abdülhamid'in İstanbul'da kalmasının sakıncalı olduğunu bildirmesi üzerine, bu görüşe katılan Meclis-i Milli aldığı kararı Sadaret makamına iletti.

Bu sırada kendisine yapılan teklifi kabul eden Hüseyin Hilmi Paşa, Ferit Paşa'yı Dahiliye Nezaretine, II. Ordu Komutanı Salih Paşa'yı Harbiye Nezaretine, Topçu Rıza Paşa'yı Bahriye Nazırlığına, Rıfat Bey'i Maliye Nezaretine getirip Hariciye, Vakıflar, Ziraat, Ticaret ve Nafıa, Ziraat ve Maden Vekilleri ile Şeyhülislam ve Şura-yı Devlet Reisi'ni değiştirmeden yeni bir kabine kurdu.

28 Nisan, Başkatip Ali Cevat Bey ve Süleyman Şefik Bey'in yolcu ettiği II. Abdülhamid 38 kişilik bir kafile ile Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey'in refakatinde saraydan ayrıldı. Mahmut Şevket Paşa'nın tahsis ettiği korumaların katılımından sonra 07:00'de özel bir tren ile İstanbul'dan hareket eden kafile 20:30'da Selanik'e vardı. Kendisine 100.000 kuruş aylık bağlanan II. Abdülhamid, Alatini Köşkü'ne yerleştirildi.

II. Abdülhamid'e Hal Fetvası'nın bildirilişi. Soldan itibaren: Arif Hikmet Paşa, Emanuel (Karasu) Efendi, Esat (Toptani) Paşa, Aram Efendi ve güvenlik sorumlusu Albay Galip (Pasiner) Bey

Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemeleri ve Kararları

31 Mart İsyanı'nın bastırılmasının ardından Topçu Feriki Hurşit Paşa başkanlığında, Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, 3. Topçu Fırkası Komutanı Mirliva Hasan Rıza Paşa, Erkan-ı Harp Mirlivası Nazif Paşa, Erkan-ı Harp Kaymakamı Cemal Bey, Bahriye Kaymakamı Vasıf Bey ve Bahriye Kolağalası Rauf Bey'in görev aldığı "Divan-ı Harb-i Örfi" adlı bir mahkeme kuruldu. 28 Nisan 1909 tarihinde faaliyete geçen bu askeri mahkeme heyeti ilk iş olarak isyana sebep olanların yakalanması ve haklarında tahkikat yapılması için üç heyet oluşturdu:

* Piyade Dairesi Birinci Şube Müdürü Kaymakam Muhiyyiddin Bey, Erkan-ı Harp Binbaşısı Sermed Bey ve İkinci İcra Mahkemesi Zabıt Katiplerinden Cemal Bey'in görev yaptığı Birinci Tahkikat Heyeti
* 6. Topçu Alayı Komutanı Kaymakam Osman Bey, Divan-ı Harp Müdde-i Umumisi (Savcısı) Binbaşı Cemal Bey ve İstintak (Sorgu) Dairesi Zabıt Katiplerinden Mustafa Efendi'nin görev yaptığı İkinci Tahkikat Heyeti
* Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Şubesinden Mustafa Hami Bey, Erkan-ı Harp Kaymakamı İhsan Bey ve Birinci Ceza Mahkemesi Başkatibi Reşad Bey'in görev yaptığı Üçüncü Tahkikat Heyeti

Bu üç tahkikat heyetine ilaveten İkinci İcra Mahkemesi Başkatibi Faik Bey, Mahkeme-i Cinayet Zabıt Katibi Süleyman Bey, İstinaf Mahkemesi Zabıt Katibi Selahaddin Bey ve Mahkeme-i Cinayet Zabıt Katiplerinden iki kişinin daha görev yaptığı bir Zabıt Heyeti oluşturuldu.

Bir süre sonra Harbiye Nezaretinde Erkan-ı Harp Kaymakamı Fahreddin Bey başkanlığında kurulan, Erkan-ı Harp Kaymakamı Neşet Bey, Erkan-ı Harp Binbaşısı Halil Bey, Erkan-ı Harp Binbaşısı Şevki Bey, Erkan-ı Harp Kolağası Müfid Bey ve Piyade Kolağası Hüseyin Bey'in görev yaptığı Divan-ı Harb-i Örfi Tahkikat Komisyonu da isyanda rol oynayanları tesbit etmek için faaliyete geçti.

Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yapılan tahkikat ve yargılama sonunda alınan kararlar üç defterde tasnif edildiler:

* İdam cezası alanlar ve mahkumiyet sebepleri
* Hapis ve kürek cezası alanlar
* Sürgün cezası alanlar

İdama mahkum edilen 70 kişi içerisindeki önemli isimler ve bu cezayı almalarına sebep gösterilen eylemleri şöyleydi:

* Padişah yaverlerinden Süvari Feriki Kabasakal Mehmed Paşa "hükümeti bozmaya ve değiştirmeye teşebbüs edenleri vaatlerde bulunarak irticaya teşvik ettiği" gerekçesiyle
* Erzurum Fırka ve Mevkii Komutanı Erkan-ı Harp Feriki Yusuf Ziya Paşa "Erzurum'da askerlerin çıkardığı ayaklanmaya destek verip hükümeti değiştirmeye teşebbüs ettiği" gerekçesiyle
* Tabur komutanlarından Mirliva İsmail Bey "Taşkışla'da Hareket Ordusu'na karşı silah kullanan askerlere komuta ettiği" gerekçesiyle

* Volkan Gazetesi sahibi Kıbrıslı Derviş Vahdeti Bey "yayınları ile askeri irtica ve isyana teşvik edip İttihad-ı Muhammedi nam-ı mukaddesi altında bir cemiyet-i fesadiye teşkil eylediği" gerekçesiyle
* Eski Zaptiye Nazırı Şefik Paşa'nın yaveri Jandarma Miralayı Ramazan Bey "hükümeti bozmaya ve değiştirmeye teşebbüs ettiği" gerekçesiyle
* Zabıt Katibi Hakkı Bey "Şuray-ı Ümmet Gazetesi binasını yıkanları teşvik ve tahrik ettiği" gerekçesiyle
* Daha önce açığa alınmış olan, 5. Piyade Alayı 2. Tabur 2. Bölük teğmenlerinden Kamil Ağa "ihtilali tahrik ve teşvik ettiği" gerekçesiyle
* İtfaiye 1. Alayı 1. Tabur 1. Bölük Teğmeni Yusuf Ağa "isyana katıldığı ve Hareket Ordusu'nun Beyoğlu kuşatması sırasında askeri direnmeye teşvik ettiği" gerekçesiyle
* Bahriye Yüzbaşısı Yusuf Cemal Bey "askeri isyana teşvik ettiği" gerekçesiyle
* Topçu 1. Numune Alayı'nda misafir olan Bursalı Teğmen Mustafa Ağa "eratı Hareket Ordusu üzerine top atışı yapmaya teşvik ettiği" gerekçesiyle
* Bahriye Yüzbaşısı Niyazi Efendi "eratı 15 Nisan'da Bahriye Nezaretine tayin edilen Emin Paşa aleyhine tahrik ettiği" gerekçesiyle
* Maarif Müfettişi Yusuf Ziyaeddin Efendi "İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine mensup olup eratı isyana teşvik ve tahrik ettiği" gerekçesiyle (Cezası Hakkı Paşa tarafından kürek cezasına çevrildi.)
* 4. Avcı Taburu 3. Bölük Birinci Çavuşu Erzurumlu Yaşar oğlu Hamdi Efendi ve 4. Avcı Taburu'ndan tüfekçi ustası Arif Efendi ile oğlu Mehmed Çavuş "eratın elebaşıları oldukları ve Adliye Nazırı Nazım Paşa ile Lazkiye mebusu Mehmed Aslan Bey'in öldürülmesine sebebiyet verdikleri" gerekçesiyle
* Daha önce açığa alınmış olan 6. Nizamiye Alayı 1. Tabur 2. Bölük Üsteğmeni Hasan Ağa "Harbiye Nezareti önünde süvarileri isyana teşvik ettiği, Meclis-i Mebusan çevresindeki halkı mektepli zabitanlar aleyhine kışkırttığı ve Mikyas-ı Şeriat Gazetesi'ne bu yolda beyanat verdiği" gerekçesiyle
* 8. Nizamiye Alayı Miralayı iken açığa alınmış olan Asitaneli Mehmed Nuri Bey, II. Abdülhamid'in sermuhasibi Cevher Ağa ile tütün kıyıcısı Hacı Mustafa Efendi, Volkan Gazetesi yazarlarından Enderunlu Lütfi Bey, Şura-yı Devlet azasından Tayyar Bey, Vergi Dairesi Müdür Muavinlerinden Tevfik Bey ve Miralay Halil Bey "isyanı teşvik ve tahrik ettikleri" gerekçesiyle

Mabeyn Başkatibi Müşir Tahsin Paşa, Mirliva Küçük Tahir Paşa, Katib-i Sani İzzet Paşa, Paris Sefiri Münir Paşa, Salim Mehmed Paşa, Kamil Paşazade Said Paşa, Mabeynci Faik Paşa, İzzet Paşazade Mehmed Ali Paşa, Serasker Rıza Paşa, Mekatibi Askeriye Müfettişi İsmail Paşa, Tophane Müşiri ve Mekatibi Askeriye Nazırı Zeki Paşa, Dahiliye Nazırı Mahdum Paşa, Merkez Komutanı Sadettin Paşa, Şehremini Reşid Paşa, Ziraat ve Maden Nazırı Selim Melhame Paşa, Ser Hafiye Kadri Bey, Maarif Nazırı Haşim Paşa, Beyrut Valisi Mehmed Ali Bey, Mekteb-i Bahriye Nazırı Muavini Rıza Paşa, İkinci Fırka Komutanı Şevket Paşa ve Şişli Ciheti Komutanı Mehmed Paşa ile birlikte 420 kişi kürek, tard ve hapis ile cezalandırıldılar. İsyan sırasında Hamdi Çavuş'un başyardımcı olarak atadığı Onbaşı Halis (Özçelik) de "silahlı olarak isyana katıldığı ve bir kısım zabitanı tevkif ettiği" gerekçesiyle 15 yıl kürek cezasına mahkum edildi.

Yargılamalar sonunda idam cezası alanlar Ayasofya Meydanı, Sultanahmet Meydanı, Beyazıt Meydanı, Taksim Meydanı, Kasımpaşa, Sirkeci, Beşiktaş Camii önü ve Galata Köprüsü'nde infaz edildiler.

İsyancıların Galata Köprüsü civarında idam edilişleri. (Ullstein Bild)

KAYNAKÇA

Allen, W. E. David	Caucasian Battlefields (Cambridge 1953)
Anderson, M. S.	The Eastern Question 1774-1923 (London 1966)
Baker, Gen. Valentine	War in Bulgaria: A Narrative of Personal Experiences (London 1879, 2 volumes)
Barry, Quintin	War in the East (West Midlands 2012)
Bourde, Paul	Russes et Turcs. Guerre d'Orient (Paris 1878, 2 volumes)
Brockett, L. Pierpont	Conquest of Turkey (Philadelphia 1878)
Eggenberger, David	An Encyclopedia of Battles (New York 1985)
Faure, Amedee Le	Histoire de la Guerre d'Orient (1877-1878) (Paris, 1878, 2 volumes)
Forbes, Archibald	Battles of the Nineteenth Century (London 1901, 7 volumes)
Furneaux, Rupert	The Siege of Plevna (London 1958)
Greene, Francis	Report on the Russian Army and its Campaigns in Turkey 1878-1878 (New York 1879, 2 volumes)
Greene, Francis	Sketches of Army Life in Russia (New York 1880)
Herbert, F. W.	The Defence of Plevna (London 1911)
Hobart, Adm. A. C.	Sketches from My Life (London 1887)
Hozier, Capt. H. M.	The Russo-Turkish War. (London 1880, 5 volumes)
Ollier, Edmund	Cassell's Illustrated History of the Russo-Turkish War (London 1878, 2 volumes)
Seton-Watson, Hugh	R W, Disraeli, Gladstone and the Eastern Question (New York 1972)
Strantz, Victor Von	Gedenkbuch an den Russisch-Türkischen Feldzug von 1876-1878 (Leipzig 1878)
Williams, Charles	The Armenian Campaign. A Diary of the Campaign of 1877 in Armenia (London 1878)
Zimmerman, M. B.	Illustrirte Geschichte des Orientalischen Krieges von 1876-1878 (Vienna 1878)
	Album della Guerra Russo-Turca del 1877-78 (Milan 1878)
	Abdülhamid II, Encyclopedia Britannica
	Abdülmecid I, Encyclopedia Britannica
	The Illustrated London News
	The War Correspondence of the "Daily News" 1877-78 (London 1878, 2 volumes)
Badem, Candan	Osmanlılar ve Kırım Savaşı (Doktora Tezi, 2007)
Çulcu, Murat	Şu Bizim 93 Harbi (İstanbul 2014)
Görür, Hüseyin	Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Kolleksiyonu Kataloğu (İstanbul 1994, 7 volumes)
Güresin, Ecvet	31 Mart İsyanı (İstanbul 1998)
Rıfat, Mehmet	93 Harbi Faciası (İstanbul 2010)
Süer, Gen. Hikmet	1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi (Ankara 1993)
Albay Talat Bey	Plevne Savunması (Ankara 1997)
Turan, Mustafa	Bir Generalin 31 Mart Anıları (İstanbul 2003)
Yıldız, Sıddık	Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı (Master Tezi 2006)